

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Realizacja prawa osób z niepełnosprawnościami
do dobrej administracji i sądu**

dr hab. Marek Bielecki

Prawa podstawowe
Warszawa 2024

Spis treści

I. Uwagi wstępne	5
II. Prawo do dobrej administracji osób z niepełnosprawnościami	20
III. Prawo do sądu osoby z niepełnosprawnościami	34
IV. Wnioski	49
Bibliografia	53

I. Uwagi wstępne

Postrzeganie zjawiska niepełnosprawności i sam stosunek społeczeństwa do osób z niepełnosprawnościami ulegał zasadniczym zmianom na przestrzeni wieków. W okresie starożytności wszelkie patologie w wyglądzie, zdrowiu fizycznym i psychicznym traktowane były jako kara od bogów, najczęściej za przewinienia rodziców. Ludzie odznaczający się wszelkimi anomaliami odsuwani byli na margines społeczeństwa. Jak zauważa Małgorzata Giełda, było to symptomatyczne zarówno dla starożytnej Grecji, jak i starożytnego Rzymu¹.

W okresie średniowiecza, pod wpływem doktryny chrześcijańskiej, zmienia się postrzeganie ludzkiego ciała, a tym samym ewoluuje stosunek do niepełnosprawności. Pozytywną rolę w tej kwestii odegrały poglądy św. Augustyna, który wskazywał, że człowiek z wszelkimi jego ułomnościami jest również Bożym dziełem². Opieka nad osobami z niepełnosprawnościami zaczyna przybierać zinstytucjonalizowane formy. Nie tylko rodziny, ale również zakony i prowadzone przez nie szpitale stają się miejscem opieki. Cechy rzemieślnicze tworzyły fundusze chorobowe dla tych ze swych członków, którzy utracili zdrowie. Nadal jednak postawa społeczna wobec odmienności była negatywna. Osoby takie były wykluczane z życia społecznego i stygmatyzowane w swoim najbliższym otoczeniu³. Jak podkreśla Antonina Ostrowska, pewne symptomy w zmianie podejścia do osób z niepełnosprawnościami zauważalne są pod koniec XVI wieku. Opieka instytucjonalna na dość dużą skalę pojawia się dopiero w XVIII wieku, kiedy tworzone przez zakony szpitale zapewniają wsparcie najbardziej potrzebującym. Społeczeństwu jednak nadal trudno przychodzi zaakceptowanie ludzi chorych lub wyglądających inaczej niż większa część populacji. Osoby o zniekształconym wyglądzie pokazywane są dla rozrywki na okolicznych jarmarkach. Tego typu praktyki miały

¹ M. Giełda, *Pojęcie niepełnosprawności [w:] Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, red. M. Giełda, R. Raszevska-Skałicka, Wrocław 2015, s. 17–18.

² H. Żuraw, *Ewolucja podejścia do niepełnosprawności w kulturze zachodu – perspektywa antropologii*, „Pogranicze Studia Społeczne” 2016, t. 28, s. 29.

³ M. Giełda, *Pojęcie...*, s. 19.

miejsce przez cały XIX wiek. Chorzy i ubezwłasnowolnieni byli traktowani przedmiotowo. Niejednokrotnie zdarzało się, że jak zwierzęta sprzedawano ich właścicielom cyrków⁴.

Na przełomie XIX i XX wieku, kształtuje się tzw. medyczny model niepełnosprawności. Występujące dysfunkcje stają się przedmiotem specjalizacji lekarskich, a sama niepełnosprawność zaczyna być postrzegana jako stan długotrwałego ograniczenia funkcji organizmu, wynikający z niepełnej i ograniczonej sprawności funkcji fizycznych i umysłowych. Osoba z niepełnosprawnością stała się pacjentem, a celem stosowanej terapii było wyeliminowanie lub ograniczenie występujących defektów⁵.

XX wiek to profesjonalizacja opieki nad osobami z niepełnosprawnościami, ale także rozwój ideologii, które doprowadziły do ich okaleczania przez przymusową sterylizację, a nawet do pozbawiania życia⁶.

Druga połowa XX wieku i pierwsze dwie dekady XXI wieku przyniosły ugruntowanie pozycji osób z niepełnosprawnościami. Wraz z rozwojem nauk medycznych równolegle przyjmowane są również rozwiązania normatywne, które mają ułatwić osobom z różnorodnymi dysfunkcjami funkcjonowanie w społeczeństwie⁷.

Jak podkreśla Michał Skóra, w prawie polskim pojęcie osoby niepełnosprawnej pojawiło się stosunkowo późno, bo dopiero w 1982 r. We wcześniejszym okresie funkcjonowało określenie inwalida⁸. Zgodnie z dyspozycją wyrażoną w dekreście z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin⁹ inwalidą była osoba uznana za niezdolną do pracy i zaliczona do I, II bądź III grupy. Grupa I obejmowała niezdolnych do jakiegokolwiek pracy i potrzebujących stałej opieki innej osoby. W grupie II znalazły się osoby niezdolne do jakiegokolwiek pracy, ale niewymagające stałej opieki. III grupa objęła niezdolnych do systematycznej pracy w swoim zawodzie w zwykłych warunkach istniejących w tym zawodzie, lecz zdolnych do pracy dorywczej albo przy skróconym dniu pracy lub w innym zawodzie ze znacznym obniżeniem kwalifikacji (art. 13). Zgodnie zaś z art. 12 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin¹⁰ za inwalidę uznano osobę częściowo lub całkowicie niezdolną do wykonywania zatrudnienia z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu. Podobnie jak

⁴ A. Ostrowska, *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, Warszawa 2025, s. 20–23.

⁵ P. Wodecki, *Ewolucja sposobów rozumienia pojęcia niepełnosprawności*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2020, nr 1/(34), s. 111.

⁶ M. Giełda, *Pojęcie...*, s. 19.

⁷ M. Skóra, *Ewolucja pojęcia niepełnosprawności na gruncie prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo 30” 2020, nr 112, s. 247.

⁸ M. Skóra, *Ewolucja...*, s. 247 – charakterystyka przyjętych rozwiązań zgodnie z systematyką autora.

⁹ Dekret z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 30, poz. 116).

¹⁰ Ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.).

w dekrete z 1954 r., wyodrębnione zostały trzy grupy inwalidów w zależności od stopnia niezdolności do wykonywania zatrudnienia i zarobkowania.

Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 13 grudnia 1976 r. uznał, że przy ocenie niezdolności do wykonywania zatrudnienia i zarobkowania należy uwzględnić zarówno uszczerbek na zdrowiu, jak i czynniki ekonomiczno-społeczne, tj. wiek, kwalifikacje, przydatność do zawodu, warunki pracy czy dotychczasowe zarobki. Zdaniem Sądu Najwyższego każdy uszczerbek na zdrowiu może być uznany za przyczynę inwalidztwa, jeżeli w jego następstwie nie jest możliwe wykonywanie dotychczasowego zatrudnienia, a zarobki uległy znacznemu obniżeniu (przynajmniej o 1/3) w porównaniu z pracownikami, którzy nie są inwalidami i legitymują się podobnymi kwalifikacjami¹¹. W innym ze swych orzeczeń Sąd Najwyższy dookreślił, na czym polega istota stałej pomocy nad osobą zaliczoną do I grupy inwalidów. Zgodnie z zajętym wówczas stanowiskiem Sąd Najwyższy zauważył, że opieka sprowadza się do zaspokojenia niezbędnych potrzeb, których osoba dotknięta inwalidztwem nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić z powodu bezradności spowodowanej chorobą, kalectwem lub upadkiem sił¹².

W uchwale Sejmu z dnia 16 września 1982 r. dokonano rozróżnienia pomiędzy inwalidą i osobą niepełnosprawną¹³. W dokumencie tym uznano, że należy podjąć inicjatywę mającą na celu kompleksową regulację sytuacji tych grup. W zgłoszonych wówczas postulatach podkreślono konieczność zagwarantowania m.in.: możliwości pełnego uczestnictwa w życiu zawodowym i społecznym; pomocy i usprawnień, mających na celu zniwelowanie utrudnień wynikających z ograniczania sprawności inwalidów i osób niepełnosprawnych, zarówno dzieci, jak i osób dorosłych; wzmożonej opieki lekarskiej w celu zapewnienia korzystania ze świadczeń rehabilitacyjnych już od momentu narodzin; wszechstronnej opieki nad rodzinami niepełnosprawnymi poprzez włączenie ich w system rewalidacyjno-opiekuńczy; możliwości realizowania prawa do pracy w zakresie odpowiadającym zdolnościom, kwalifikacjom oraz stanowi zdrowia; rehabilitacji oraz pełnego zatrudnienia; zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, poprzez odpowiednią organizację służb środowiskowych i świadczenia socjalne; odpowiednich warunków mieszkaniowych; uwrażliwienia społeczeństwa na potrzeby osób dotkniętych dysfunkcjami organizmu. Należy pozytywnie ocenić inicjatywę Sejmu oraz przyznać, że zgłoszone wówczas postulaty w przypadku ich realizacji w znaczny sposób mogłyby przyczynić się do poprawy sytuacji obu kategorii podmiotów.

Próba dookreślenia cech, jakimi legitymuje się osoba niepełnosprawna, została dokonana w ustawie z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych¹⁴. Zgodnie z art. 1 ust. 1 regulacje tam zamieszczone dotyczyły: „osób niepełnosprawnych

¹¹ Wyrok SN z dnia 13 grudnia 1976 r., III URN 27/76, LEX nr 14354.

¹² Wyrok SN z dnia 11 listopada 1976 r., II URN 54/76, OSNC 1977, nr 8, poz. 136.

¹³ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych (M.P. Nr 22, poz. 188); szerzej: M. Skóra, *Ewolucja...*, s. 248.

¹⁴ Dz.U. Nr 46, poz. 201.

o istotnym ubytku zdolności fizycznych, psychicznych lub umysłowych, ograniczającym zdolność do wykonywania pracy zarobkowej, zwanych dalej «osobami niepełnosprawnymi»”. W uchwale Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 r.¹⁵ za osoby niepełnosprawne zostały uznane te, „których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych [...]” (§ 1).

Obowiązująca ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych¹⁶ niepełnosprawność definiuje jako trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy (art. 2 pkt 10). Prawodawca wyodrębnia ponadto trzy stopnie niepełnosprawności dla osób, które ukończyły 16. rok życia i określa niepełnosprawność osób nieletnich przed ukończeniem 16. lat. W pierwszej instancji stopień niepełnosprawności stwierdza powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności, a w drugiej instancji wojewódzki zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności (art. 6 ust. 1 pkt 1 i 2 u.r.z.s.n.). Powiatowy zespół jest powoływany przez starostę, realizującego zadania z zakresu administracji rządowej, po uzyskaniu zgody wojewody. Zgoda wydana przez wojewodę poprzedzona jest opinią Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych (dalej Pełnomocnik). Zespół wojewódzki jest powoływany i odwoływany przez wojewodę, również po zasięgnięciu opinii Pełnomocnika (art. 6a u.r.z.s.n.).

Znaczny stopień niepełnosprawności cechuje osobę (powyżej 16. roku życia) z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy bądź zdolną jedynie w warunkach pracy chronionej. Osoba ta niezdolna jest do samodzielnej egzystencji, wymaga stałej lub długotrwałej opieki i pomocy w celu pełnienia określonych ról społecznych (art. 4 ust. 1 u.r.z.s.n.). Niezdolność do samodzielnej egzystencji przejawia się naruszeniem sprawności organizmu w stopniu, który uniemożliwia zaspokajanie podstawowych potrzeb życiowych, tj. poruszanie się, samoobsługę i komunikację bez pomocy innych (art. 4 ust. 4 u.r.z.s.n.). Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gdańsku doprecyzował, że osoba niepełnosprawna w stopniu znacznym potrzebuje stałej lub długotrwałej opieki, ale niekoniecznie całodobowej. Taka opieka przysługuje osobie niezdolnej do samodzielnej egzystencji¹⁷.

U osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności występuje naruszona sprawność organizmu. Osoba ta jest niezdolna do pracy albo zdolna jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagająca czasowej albo częściowej pomocy innych w celu pełnienia ról społecznych (art. 4 ust. 2 u.r.z.s.n.).

¹⁵ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. Nr 50, poz. 475).

¹⁶ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 44 ze zm. – dalej u.r.z.s.n.

¹⁷ Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 7 listopada 2019 r., III SA/Gd 561/19, LEX nr 2750437.

Natomiast lekki stopień niepełnosprawności orzeka się w stosunku do osób o naruszonej sprawności organizmu, która powoduje w istotny sposób obniżenie zdolności do wykonywania pracy. Punktem odniesienia jest zdolność, jaką wykazuje osoba o zbliżonych kwalifikacjach zawodowych, cechująca się pełną sprawnością psychiczną lub fizyczną, lub mająca ograniczenia w pełnieniu ról społecznych, dające się jednak kompensować przy zastosowaniu odpowiedniego sprzętu lub środków technicznych (art. 4 ust. 3 u.r.z.s.n.).

W przypadku osób poniżej 16. roku życia nie orzeka się stopnia niepełnosprawności. Ogólnie zalicza się je do kategorii osób z niepełnosprawnością w sytuacji, gdy mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną w przewidywanym okresie przekraczającym 12 miesięcy. Przyczynami występujących dysfunkcji mogą być: wrodzona wada, długotrwała choroba lub uszkodzenie organizmu. W wyniku zaistniałej sytuacji istnieje konieczność zapewnienia takim osobom całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w stopniu i w sposób przewyższający wsparcie wymagane w stosunku do osoby w danym wieku (art. 4a u.r.z.s.n.). Szczegółowe kryteria oceny niepełnosprawności u osób poniżej 16. roku życia zostały dookreślone w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2002 r.¹⁸

W relacjach międzynarodowych jedną z najczęściej prezentowanych definicji niepełnosprawności są ustalenia poczynione przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), która uwzględnia stan zdrowia człowieka. Światowa Organizacja Zdrowia dookreśla m.in., czym jest niesprawność (*impairment*), przez którą rozumie każdą utratę sprawności lub nieprawidłowość w budowie organizmu. Dysfunkcje mogą również pojawić się w funkcjonowaniu organizmów z powodu przesłanek psychologicznych, psychofizycznych lub anatomicznych. Niepełnosprawność (*disability*) WHO określa jako każde ograniczenie bądź brak możliwości prowadzenia aktywnego życia w sposób lub w zakresie właściwym dla człowieka. Przesłanką istniejących ograniczeń jest niesprawność organizmu. Przejawem niepełnosprawności są również ograniczenia w pełnieniu ról społecznych (*handicap*). Stany te przejawiają się w ułomnościach wynikających z niesprawności lub niepełnosprawności, wynikiem czego są ograniczenia uniemożliwiające pełną realizację roli społecznej zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami odpowiadającymi wiekowi i płci danej jednostki¹⁹.

Legalną definicję osób niepełnosprawnych zawarto w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.²⁰. Do tej kategorii podmiotów zaliczono tych, którzy mają trwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną i intelektualną lub w zakresie zmysłów. Zaburzenia

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz.U. Nr 17, poz. 162 ze zm.).

¹⁹ S. Woronowicz, *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne* [w:] *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne*, Warszawa 2014, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/126/plik/ot-632_internet.pdf (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).

²⁰ Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm. – dalej KPON.

te mogą utrudniać takim osobom pełny i skuteczny udział w życiu społecznym w sposób analogiczny jak inne osoby (art. 1 KPON). Konwencja dookreśla również, na czym polega „dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność”. Określenie to oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, ograniczanie lub wykluczanie ze względu na niepełnosprawność. Skutkiem tych działań może być naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 KPON).

Pojęciem, które wymaga doprecyzowania, jest „prawo do dobrej administracji”. Po raz pierwszy kategoria ta została zdefiniowana w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej²¹. Zgodnie z art. 26 KPP Unia uznaje i szanuje wszelkie prawa osób z niepełnosprawnościami, które mają na celu zapewnienie im samodzielności, integracji społecznej i zawodowej oraz udziału w życiu społecznym. Ponadto art. 21 KPP zakazuje stosowania wszelkiej dyskryminacji, m.in. ze względu na niepełnosprawność. W wyroku z dnia 22 maja 2014 r.²² Trybunał Sprawiedliwości, doprecyzował, że art. 21 ust. 1 KPP zobowiązuje prawodawcę do tego, by nie dopuszczać do odmiennego traktowania ze względu na ograniczenia wynikające w szczególności z trwałego osłabienia funkcji umysłowych, fizycznych lub psychicznych, mogące w połączeniu z oddziaływaniem różnych barier utrudniać pełne uczestniczenie w życiu zawodowym, w porównaniu z innymi osobami, chyba że jest to uzasadnione obiektywnymi przesłankami. Trybunał jednak podkreśla, że chociaż art. 26 KPP zobowiązuje UE do uznawania i poszanowania praw osób z niepełnosprawnościami w zakresie korzystania przez nie ze środków dotyczących integracji, to z dyspozycji wyrażonej w tej normie nie wynika, że prawodawca unijny zobowiązany jest do przyjęcia skonkretyzowanego środka. Zdaniem Trybunału art. 26 KPP powinien zostać skonkretyzowany w prawie UE lub ustawodawstwie krajowym. Wskazany przepis nie może samodzielnie przyznawać praw podmiotowych jednostce.

W art. 41 KPP doprecyzowano zakres pojęcia „dobra administracja”. Zgodnie z zawartą tam dyspozycją każdy ma prawo do bezstronnego i sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie. Kategoria ta obejmuje m.in. prawo każdego do: bycia wysłuchanym, przed podjęciem indywidualnych środków, mogących negatywnie wpłynąć na sytuację jednostki; dostępu do akt swojej sprawy, przy zachowaniu poufności oraz tajemnicy zawodowej i handlowej oraz obowiązku uzasadniania decyzji. Ponadto każdy ma możliwość domagania się naprawienia szkody wyrządzonej przez instytucje lub ich pracowników wykonujących swoje funkcje. Zapewniono również możliwość domagania się korespondencji urzędowej w swoim macierzystym języku. W świetle stanowiska Wojewódzkiego Sądu Administracyj-

²¹ Wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 391, ze zm. – dalej KPP.

²² Wyrok TS z dnia 22 maja 2014 r., C-356/12, Glatzel, EU:C:2014:350.

nego w Olsztynie beczynność organu, polegająca na niekorzystaniu z kompetencji, stanowi przejaw nielegalnych zachowań administracji publicznej oraz jest naruszeniem prawa obywatela do dobrej administracji w rozumieniu art. 41 KPP²³.

Marcin Seniuk zauważa jednak, że poza art. 41 Karta Praw Podstawowych zawiera dodatkowe rozwiązania, poszerzające zakres prawa obywatela do dobrej administracji, a zalicza do nich m.in. art. 42, 43, 44 i 47 KPP²⁴. Zgodnie z dyspozycją wyrażoną w art. 42 KPP zarówno obywatele Unii, jak i każda osoba fizyczna oraz prawna, która ma miejsce zamieszkania lub siedzibę statutową w UE, dysponuje możliwością dostępu do dokumentów instytucji, organów i innych podmiotów niezależnie od ich formy organizacyjnej. Trybunał Sprawiedliwości uznał w jednym ze swoich wyroków, że akty wydawane przez UE upowszechniają dobre praktyki administracyjne przez zagwarantowanie prawa dostępu do dokumentów oraz zapewnienie przejrzystości w procesie podejmowania decyzji przez odpowiednie organy²⁵.

Niewątpliwie prawo do dobrej administracji obejmuje możliwość występowania zarówno przez obywateli UE, jak i osoby fizyczne oraz prawne, mające miejsce zamieszkania lub siedzibę w państwie członkowskim, do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich, w sytuacjach wadliwego administrowania przez instytucje unijne (art. 43 KPP). W art. 44 KPP zagwarantowano prawo do składania petycji do Parlamentu Europejskiego. Należy zauważyć, że Trybunał Sprawiedliwości uznał, iż w zakresie dotyczącym rzeczonoego uprawnienia Parlament dysponuje swobodnym uznaniem o charakterze politycznym, dotyczącym tego, czy danej sprawie można nadać bieg czy też nie. Sama decyzja Parlamentu nie może być przedmiotem kontroli sądowej, bowiem to sam Parlament podejmuje stosowną decyzję²⁶.

Powołany już niemal 20 lat temu przez Rzecznika Prawa Obywatelskich (RPO) Zespół ekspercki ds. opracowania przepisów prawa administracyjnego przygotował projekt ustawy, który miał gwarantować obywatelom prawo do „dobrej administracji”. Zdiagnozowane również zostały niedociągnięcia w obowiązujących rozwiązaniach prawnych, które godzą w tę wartość²⁷. Jak podkreślił ówczesny RPO, z punktu widzenia dobrej administracji należy unormować podstawowe zagadnienia funkcjonowania administracji publicznej, które nie zostały w ogóle uregulowane, lub uregulowano je w sposób fragmentaryczny czy rozbieżny. Najważniejsze kwestie wymagające ingerencji prawodawcy to m.in.: potrzeba ujednolicenia

²³ Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 8 listopada 2018 r., II SAB/Ol 30/18, LEX nr 2582138.

²⁴ M. Seniuk, *Prawo do dobrej administracji. Od koncepcji teoretycznej do instytucji prawnej*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2009, nr 9, s. 191; art. 47 KPP gwarantujący prawo do sądu będzie przedmiotem analizy w dalszej części opracowania.

²⁵ Wyrok Sądu (dawniej: Sądu Pierwszej Instancji) z dnia 28 marca 2017 r., T-210/15, Deutsche Telekom przeciwko Komisji, EU:T:2017:224.

²⁶ Wyrok TS z dnia 9 grudnia 2014 r., C-261/13 P, Schönberger przeciwko Parlamentowi, EU:C:2014:2423.

²⁷ Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, *Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, Warszawa 2008, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12124042030.pdf> (dostęp: dnia 9 marca 2025 r.).

„zamętu terminologicznego”; wyeliminowanie praktyki częstych zmian w prawie administracyjnym; konieczność uporządkowania problemów, jakie towarzyszą funkcjonowaniu organów administracji publicznej; obowiązek wprowadzenia rozwiązań doprecyzowujących prawa i obowiązki uczestników postępowania; konieczność dookreślenia podstawowych zasad załatwiania spraw administracyjnych; zadbanie o to, aby organy administracyjne w swoich działaniach zachowywały zasadę bezstronności oraz postępowały w sposób etyczny; obowiązek wprowadzenia reguły, zgodnie z którą wprowadzenie ewentualnej sankcji powinno opierać się wyłącznie na przepisach ustawy i wreszcie wprowadzenie ogólnej regulacji dotyczącej porozumień²⁸.

Jak podkreśla się w literaturze, prawo administracyjne rządzi się swoistą specyfiką z tego względu, że organy administracji publicznej zajmują nadrzędną pozycję w stosunku do obywateli. W jednym podmiocie połączone są jednocześnie funkcje strony i arbitra. Rozpatrując sprawy, organy decydują w sposób jednostronny, a uprawnienia obywateli są jedynie konsekwencją reglamentowania swobody działalności administracji. W związku z tym bardzo ważne jest – z jednej strony – istnienie odpowiednich gwarancji formalnych, przyznających stronom silną pozycję w stosunku do organu, z drugiej zaś – powołanie instytucji respektujących i dbających o przestrzeganie tych uprawnień. W przypadku osób z niepełnosprawnością występuje dodatkowa konieczność wyeliminowania uciążliwości wynikających z dysfunkcji organizmu²⁹.

Pomimo tego, że obowiązująca Konstytucja³⁰ nie zawiera w swej treści norm, które przyznają obywatelowi prawo do dobrej administracji, to można z jej treści to uprawnienie wyinterpretować³¹.

Podstawą istniejących gwarancji w zakresie realizowania prawa do dobrej administracji jest zasada demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji). Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie dookreśla się zakres tego pojęcia. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego można znaleźć stanowisko, że klauzula demokratycznego państwa prawnego jest zbiorczym wyrażeniem szeregu reguł i zasad, które co prawda nie zostały wprost wyartykułowane w tekście ustawy zasadniczej, ale wprost wynikają zarówno z aksjologii, jak i istoty demokratycznego państwa prawnego. Trybunał wymienił niektóre z praw, które wynikają z rzeczoney wartości. Są to m.in.: prawo do życia, prawo do prywatności, prawo do

²⁸ J. Kochanowski, *O dobrą administrację [w:] Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, Warszawa 2008, s. 11–16.

²⁹ T. Gellert, *Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań przeprowadzonych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (lipiec 2006 r. – kwiecień 2007 r.) [w:] Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, Warszawa 2008, s. 115.

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

³¹ Interpretowane przepisy Konstytucji za: T. Gellert, *Realizacja...*, s. 116–118.

sądu, zasada przyzwoitej legislacji, obowiązek zachowania odpowiedniego *vacatio legis* czy zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego prawa³². Maria Florczak-Wątor w zakresie tej zasady wyodrębnia wartości polityczne, tj. porządek konstytucyjny, niezależność władzy sądowniczej, zasada trójpodziału władzy, a także wartości ekonomiczne (np. swoboda wolności gospodarczej) oraz prawne (np. zakaz obowiązywania prawa wstecz). Autorka podkreśla również to, że z zasady tej wynika wymóg dotyczący tego, aby wszelkie postępowania prowadzone przez organy władzy publicznej rozstrzygające sprawy indywidualne były zgodne ze standardami sprawiedliwości proceduralnej. Postępowania te powinny być tak ukształtowane, aby gwarantowały zarówno stronom, jak i uczestnikom należyte prawo do wysłuchania (przedstawienia i obrony swoich racji)³³. Tomasz Gellert, charakteryzując normy konstytucyjne gwarantujące prawo do dobrej administracji, wyodrębnia m.in. zasadę ochrony godności osoby ludzkiej (art. 30 Konstytucji), działania organów administracji publicznej na podstawie i w granicach prawa, co znacznie ułatwia wyodrębniany katalog i hierarchia źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 7 w zw. z art. 87–94 Konstytucji); zawodowe, rzetelne, bezstronne i politycznie neutralne wykonywanie zadań w urzędach administracji rządowej; doprecyzowanie tego, że akty wewnętrzne mogą być wydawane wyłącznie na podstawie ustawy, ale nie mogą stanowić podstawy do wydawania decyzji wobec jednostki (art. 93 ust. 2 Konstytucji); zasadę dwuinstancyjności postępowań sądowych i administracyjnych (art. 78 Konstytucji); możliwość wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez bezprawne działanie organu władzy publicznej (art. 77 ust. 1 Konstytucji); gwarancje uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz o osobach pełniących funkcje publiczne, poprzez umożliwienie dostępu do dokumentów oraz wstępu na posiedzenia kolegialnych organów władzy (art. 61 ust. 1 i 2 Konstytucji); ustanowienie zakazu pozyskiwania, gromadzenia i udostępniania informacji o obywatelach innych niż te, które są niezbędne w demokratycznym państwie prawnym (art. 51 ust. 2 Konstytucji) i wreszcie prawo dostępu do urzędowych dokumentów i zbiorów danych, a także możliwości żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z prawem (art. 51 ust. 4 Konstytucji)³⁴.

W doktrynie podkreśla się fakt, że promowanie prawa obywatela do dobrej administracji stanowi odpowiedź na potrzebę wzmocnienia jego roli w relacjach z państwem. Do chwili wejścia w życie traktatu reformującego Unię Europejską³⁵ w 2009 r. i włączenia w jego obręb Karty praw podstawowych Unii Europejskiej kategorię tę traktowano wyłącznie jako teoretyczną

³² Wyrok TK z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, OTK 1997, nr 5–6, poz. 64.

³³ M. Florczak-Wątor [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, art. 2.

³⁴ Szerzej: T. Gellert, *Realizacja...*, s. 115.

³⁵ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569).

koncepcję i dyrektywę kierowaną do sądów i organów administracji publicznej³⁶. Obecnie, za sprawą przyjętych rozwiązań, wartość ta stała się kategorią normatywną i powinna być powszechnie respektowana. Szczególnego znaczenia prawo to nabiera w stosunku do osób z niepełnosprawnościami, które z racji występujących dysfunkcji są szczególnie wrażliwe na wszelkie utrudnienia.

Z prawem do dobrej administracji skorelowane jest także prawo do sądu, określane również jako prawo dostępu do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Zakres tego uprawnienia uregulowany został zarówno przez prawodawcę krajowego, jak i w obowiązujących standardach prawa międzynarodowego. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji każdy ma prawo do tego, aby jego sprawa została rozpatrzona w sposób sprawiedliwy, jawny, bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Charakteryzowane prawo ma charakter osobisty i umożliwia jednostce zwrócenie się do sądu w każdej sprawie z żądaniem ustalenia jej statusu prawnego. Jak podkreśla się w doktrynie, można zwrócić się do sądu nie tylko w sytuacjach kwestionowania lub naruszenia praw, ale także wtedy, kiedy odczuwana jest niepewność, niejasność sytuacji i występuje obawa naruszenia przysługujących uprawnień³⁷. Piotr Tuleja wyodrębnia następujące elementy składowe prawa do sądu: po pierwsze, jest to nieskrępowana możliwość dostępu do sądu, wyrażająca się w możliwości uruchomienia określonej procedury; po drugie, należy zagwarantować ukształtowanie procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności; trzecim elementem jest uprawnienie do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia³⁸.

Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie podkreśla, że prawo do sądu stanowi jedno z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego. Gwarancje, jakie wynikają z tej zasady dla jednostki, oznaczają, że nawet w sytuacji, gdy prawodawca nie reguluje w sposób szczegółowy procedury realizowania swoich uprawnień (np. ochrona konstytucyjnego prawa do wynagrodzenia), to fakt ten nie może być interpretowany jako pozbawienie prawa do sądu³⁹.

Doprecyzowania wymagają poszczególne gwarancje wchodzące w zakres prawa do sądu. W pierwszej kolejności prawodawca stanowi, że toczące się postępowanie ma być sprawiedliwe. Jak podkreśla się w doktrynie, procedura jest sprawiedliwa, jeżeli strony mają przyznane uprawnienia stosowne do przedmiotu toczącego się postępowania. Ponadto wymagana jest również możliwość przedstawiania przez strony swoich argumentów⁴⁰.

³⁶ D. Sześciło, *Prawo do dobrej administracji w orzecznictwie sądów administracyjnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2013, nr 10, s. 7.

³⁷ P. Sarnecki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, art. 45.

³⁸ P. Tuleja [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, art. 45.

³⁹ Uchwała TK z dnia 25 stycznia 1995 r., W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19.

⁴⁰ Z. Kwiatkowski, *Prawo do sądu w demokratycznym państwie prawnym*, „Ius Novum” 2019, nr 2, s. 39.

Realizacji zasady sprawiedliwego postępowania sądowego służą także rozwiązania przewidziane w art. 41 ust. 2 Konstytucji. Zgodnie z zawartą tam dyspozycją każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma możliwość zakwestionowania tego faktu i odwołania się do sądu w celu ustalenia legalności podjętych wobec niego czynności. O fakcie pozbawienia wolności powiadamia się ponadto niezwłocznie rodzinę lub inną wskazaną osobę. Sprawiedliwość postępowania urzeczywistnia się również w zagwarantowaniu zatrzymanemu tego, że będzie on niezwłocznie poinformowany o przyczynach zatrzymania. Należy go także przekazać w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania do dyspozycji sądu. W sytuacji zaś, gdy w ciągu 24 godzin od przekazania zatrzymanego do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie o tymczasowym zatrzymaniu oraz nie będzie miał przedstawionych zarzutów, należy go zwolnić (art. 41 ust. 3 Konstytucji). Niewątpliwie zasada sprawiedliwości urzeczywistnia się ponadto w nakazie humanitarnego traktowania oraz gwarancjach odszkodowania dla każdego bezprawnie pozbawionego wolności (art. 41 ust. 4 i 5 Konstytucji). W świetle stanowiska Sądu Apelacyjnego w Warszawie, w konstytucyjnym znaczeniu, odszkodowanie należy rozumieć szeroko: jako wszelką formę wynagrodzenia szkody powstałej z tytułu bezprawnego pozbawienia wolności. Sama bezprawność wyraża się zaś brakiem podstawy prawnej albo instrumentalnym stosowaniem przepisów⁴¹. Warto jednak podkreślić, że zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w licznych orzeczeniach wymiaru sprawiedliwości to, iż prawo żądania zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne pozbawienie wolności lub zatrzymanie ma konstytucyjny charakter, nie powoduje, że uprawniony jest zwolniony z obowiązku respektowania przepisów regulujących realizację owego uprawnienia. Chodzi m.in. o terminowe zgłoszenie żądania czy podjęcie ciężaru dowodzenia tego roszczenia⁴².

Sprawiedliwemu postępowaniu sądowemu służą ponadto regulacje dotyczące odpowiedzialności karnej, prawo do obrony czy domniemania niewinności, które zostały zawarte w ustawie zasadniczej. Zgodnie z art. 42 ust. 1 Konstytucji odpowiedzialność karna ciąży tylko na tym, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary zarówno przez ustawę krajową, jak i takiego czynu, który był traktowany jako przestępstwo w prawie międzynarodowym. W odniesieniu do prawodawstwa krajowego, Sąd Najwyższy w jednym ze swoich orzeczeń wyraził stanowisko, że zasada zawarta w art. 42 ust. 1 Konstytucji oznacza, iż za przestępstwo bądź wykroczenie można ukarać tylko wówczas, gdy jego występowanie w ustawie spełnia oczekiwania ustawodawcy zwykłego. Nie ma zaś możliwości orzeczenia o odpowiedzialności karnej za czyny karalne, które nie są uregulowane w ustawie⁴³.

⁴¹ Wyrok SA w Warszawie z dnia 12 grudnia 2017 r., II AKa 360/17, LEX nr 2446550.

⁴² Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 września 2011 r., II AKa 343/11, LEX nr 1102919; wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 września 2012 r., II AKa 283/12, LEX nr 1236122; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 14 maja 2014 r., II AKa 118/14, LEX nr 1466730.

⁴³ Wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2009 r., III KK 232/09, LEX nr 519649.

Sprawiedliwemu postępowaniu sądowemu służy również prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania, przyznane każdemu, przeciwko komu toczy się postępowanie karne. W zakresie owego uprawnienia mieści się możliwość swobodnego wyboru obrońcy bądź skorzystania z obrońcy z urzędu (art. 42 ust. 2 Konstytucji). Wojewódzki Sąd Apelacyjny w Krakowie podkreślił w wyroku z dnia 11 lutego 2015 r., że prawo do obrony gwarantowane jest przez polskiego ustawodawcę (Konstytucja, Kodeks postępowania karnego⁴⁴ – art. 6), jak również w aktach prawa międzynarodowego; obejmuje ono możliwość osobistego uczestnictwa w czynnościach procesowych oraz prawo korzystania z obrońcy przed sądami pierwszej i drugiej instancji⁴⁵. Ponadto każdego uważa się za niewinnego do momentu, gdy jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem (art. 42 ust. 3 Konstytucji). Naczelny Sąd Administracyjny zauważył jednak, że sama zasada domniemania niewinności ma być rozumiana w ten sposób, że wyklucza się uznanie winy i odpowiedzialności karnej bez postępowania sądowego, które zakończone zostało prawomocnym wyrokiem sądu. Nie można jej jednak interpretować w ten sposób, że wyklucza się wiązanie z faktem toczącego się postępowania jakichkolwiek konsekwencji prawnych, oddziałujących na osobę, przeciwko której się toczy⁴⁶.

Jawność postępowania sądowego wyraża się w możliwości obserwowania przez zainteresowanych czynności podejmowanych przez sąd, strony czy uczestników postępowania. W zasadzie tej realizują się następujące cele. Po pierwsze, stronom zostaje zapewniona wiedza niezbędna do podejmowania decyzji procesowych. Po drugie, sędzia zostaje zmotywowany do rzetelnego realizowania spoczywających na nim obowiązków. Po trzecie zaś, urzeczywistnia się tu obywatelska kontrola, kiedy osoby reprezentujące opinię publiczną są zaznajomione z dokonywanymi czynnościami⁴⁷. W literaturze podkreśla się fakt, że zakresy zasady jawności w toku spraw rozpoznawanych na rozprawie i spraw rozpatrywanych na posiedzeniach niejawnych są różne. O ile więc podczas rozprawy istnieje możliwość przeprowadzania większości czynności procesowych w obecności stron i innych uczestników postępowania, o tyle w sprawach rozpoznawanych na posiedzeniu niejawnym prawo to ogranicza się do możliwości wglądu stron do akt sprawy oraz do zapoznania się z treścią orzeczenia⁴⁸.

Prawo do sądu realizuje się również w przesłance jego właściwości. W doktrynie definiuje się zarówno samo pojęcie, jak i przeprowadza się klasyfikację właściwości⁴⁹. Właściwość

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46) – dalej k.p.k.

⁴⁵ Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 lutego 2015 r., I ACa 861/14, LEX nr 1667541.

⁴⁶ Wyrok NSA z dnia 15 grudnia 2011 r., II OSK 1614/10, LEX nr 1151953.

⁴⁷ J. Roszkiewicz, *Jawność postępowania w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2021, nr 2, s. 11.

⁴⁸ D. Pawlicka, *Prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy przed sądem w kontekście pandemii COVID-19 w praktyce orzeczniczej Naczelnego Sądu Administracyjnego z uwzględnieniem stanowiska Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Przegląd Prawa Administracyjnego” 2022, nr 5, s. 93–94.

⁴⁹ M. Latos, *Właściwość sądu powszechnego w sprawach karnych*, Katowice 2014, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5938/1/Latos_Wlasciwosc_sadu_powszechnego_w_sprawach_karnych.pdf (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).

sądu można rozumieć jako uprawnienie sądu do rozpoznania sprawy ze względu na: rodzaj popełnionego przestępstwa (właściwość rzeczowa), położenie sądu (właściwość miejscowa), fazę postępowania (właściwość instancyjna) czy rodzaj wykonywanej czynności (właściwość funkcjonalna)⁵⁰.

Zachowanie zasady niezależności wyraża się w możliwości ustanowienia odpowiednich zasad powoływania sądu, kształtowania jego składu, gwarancji trwałości kadencji, prawidłowych reguł wyłączenia i odwoływania sędziego. Celem tak ukształtowanych gwarancji jest chronienie sądu przed oddziaływaniem czynników zewnętrznych, zarówno władzy ustawodawczej, jak i władzy wykonawczej. Niezawisłość zaś obejmuje aspekt wewnętrzny, wyrażający się w poczuciu sędziego, że przy wydawaniu rozstrzygnięcia kieruje się wyłącznie prawem i własnym sumieniem, jak również aspekt zewnętrzny, poprzez stworzenie warunków pozwalających obserwatorowi zewnętrznemu na wyrobienie sobie przekonania dotyczącego tego, że sąd nie podlega żadnym naciskom. Niezawisłość wyraża się w samodzielnosci sędziego i oznacza wykluczanie tzw. sędziego dyspozycyjnego⁵¹.

Prawo do sądu gwarantowane w Konstytucji zostało również potwierdzone w standardach prawa międzynarodowego.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela⁵². przyznaje prawo do skutecznego odwołania się do kompetentnych sądów krajowych przeciwko czynom naruszającym podstawowe prawa konstytucyjne i ustawowe (art. 8)

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁵³, obok zapewnienia gwarancji zawartych w polskiej ustawie zasadniczej, dookreśla niektóre kwestie. Zapewniając jawność rozprawy, zastrzega jednak, że zarówno prasa, jak i publiczność mogą być wyłączone z części rozprawy ze względu na przesłanki natury obyczajowej, ochronę bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, dobra małoletnich, ochrony życia prywatnego, jak również ze względu na szkodę wymiaru sprawiedliwości (art. 6 ust. 1 EKPC). Katalog ograniczeń nie jest więc tożsamy z przesłankami zawartymi w Konstytucji, poprzez fakt zamieszczenia klauzuli dobra dziecka i ochrony wymiaru sprawiedliwości. Na poziomie Konwencji dookreślono również, jakie prawa przysługują oskarżonemu o popełnienie czynu zabronionego karą. W związku z powyższym, przyznano mu możliwości: szczegółowego poinformowania w języku dla niego zrozumiałym o postawionych mu zarzutach; należytego przygotowania się do obrony poprzez przyznanie odpowiedniego czasu; osobistej lub profesjonalnej obrony,

⁵⁰ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces kary. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 161.

⁵¹ P. Tuleja [w:] *Konstytucja...*, art. 45.

⁵² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z dnia 10 grudnia 1948 r., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).

⁵³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284) – dalej EKPC lub Konwencja.

zaś w sytuacji, gdy nie ma on wystarczających środków finansowych – skorzystania z obrońcy z urzędu; wnoszenia o przeprowadzenie dowodu z przesłuchania świadków obrony na zasadach analogicznych jak świadków oskarżenia; skorzystania z pomocy tłumacza (art. 6 ust. 3 EKPC). W wyroku z 16 grudnia 2003 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że nakaz zastosowania normy wyrażonej w dyspozycji art. 6 k.p.k.⁵⁴ nie sprowadza się wyłącznie do obowiązku uczestniczenia obrońcy w rozprawie. Prawo to ma charakter uniwersalny, a gwarancje w tym zakresie są zawarte w przepisach o randze konstytucyjnej oraz w obowiązujących umowach międzynarodowych, tj. Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁵⁵. Do oceny skuteczności istniejących gwarancji nie jest istotne, zdaniem Sądu Najwyższego, to, czy brak możliwości skorzystania przez oskarżonego z obrońcy ustanowionego przez sąd jest następstwem usprawiedliwionej czy też nieusprawiedliwionej jego obecności. Ewentualne zaniedbania ze strony obrońcy nie mogą powodować negatywnych konsekwencji dla oskarżonego⁵⁶.

Odnosnie do przesłuchania świadków wypowiedział się Europejski Trybunał Praw Człowieka, podkreślając, że brak uzasadnionej przyczyny nieobecności świadka nie może z góry zaważyć na stwierdzeniu, iż proces był nierzetelny. Fakt ten jednak może być bardzo istotną przesłanką, którą należy uwzględnić przy ogólnej ocenie rzetelności postępowania i jak stwierdził Trybunał: „może przesunąć języczek u wagi na rzecz stwierdzenia naruszenia art. 6 ust. 1 i ust. 3 lit. d”⁵⁷. W wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 lipca 1968 r., *Delcourt przeciwko Belgii*, skarga nr 1474/62, podkreśla się, że w demokratycznym państwie prawnym prawo do rzetelnego procesu jest tak istotną kwestią, że wszelka ingerencja, polegająca na zastosowaniu wykładni ścieśniającej art. 6 ust. 1 EKPC, nie odpowiadałaby zarówno celowi, jak i charakterowi tego uprawnienia⁵⁸.

Zakres prawa do rzetelnego procesu zagwarantowanego w Konwencji został poszerzony w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych. Oskarżonemu o popełnienie przestępstwa gwarantuje się to, aby nie przymuszano go do zeznawania przeciwko sobie i nie wymuszano na nim przyznania się do winy (art. 14 ust. 3 lit. g MPPOiP). W sytuacji gdy postępowanie toczy się w stosunku do osoby młodocianej, należy brać pod uwagę wiek i potrzebę reedukacji (art. 14 ust. 4 MPPOiP). Ponadto w sytuacji, gdy prawomocne orzeczenie zostało uchylone lub nastąpiło ułaskawienie, a z nowo ujawnionych faktów wynika, że zaszła omyłka sądowa, wówczas osobie takiej należy się odszkodowanie, chyba że ponosi ona winę

⁵⁴ Art. 6 k.p.k.: „Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć”.

⁵⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 29) – dalej MPPOiP.

⁵⁶ Wyrok SN z dnia 16 grudnia 2003 r., II KK 123/03, LEX nr 83770.

⁵⁷ Wyrok ETPC z dnia 26 października 2023 r., *Romaniuk przeciwko Polsce*, skarga nr 42179/14, LEX nr 3618704.

⁵⁸ M.A. Nowicki, *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [w:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, art. 6.

za nieujawnienie nowych dowodów w odpowiednim terminie, co skutkowałoby brakiem skazania (art. 14 ust. 6 MPPOiP). Interpretując prawo do rzetelnego procesu, Sąd Apelacyjny w Krakowie zauważył, że fakt nieudzielania oskarżonemu ostatniego słowa w istotny sposób narusza przepisy postępowania i może wpłynąć na treść wyroku. W konsekwencji może to również prowadzić do tego, że prawa oskarżonego gwarantowane w Konstytucji (art. 51 ust. 1), Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (art. 6 ust. 3) oraz w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 14 ust. 3) staną się fikcją⁵⁹.

Prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu zagwarantowane zostało również w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej. Dokument potwierdza uprawnienia osoby oskarżonej o popełnienie przestępstwa, zawarte w wymienionych aktach normatywnych (art. 47).

Gwarancje o charakterze ogólnym, zarówno w zakresie prawa do dobrej administracji, jak i prawa do sądu, uszczegółowione są w aktach rangi ustawowej i niższego rzędu. Niemniej jednak, z punktu widzenia zakresu niniejszego opracowania nie będą one analizowane w tym miejscu. Odwołania do niektórych rozwiązań pojawią się zaś przy analizie norm dotyczących osób z niepełnosprawnościami. Należy jednak zauważyć, że zarówno na poziomie ustawy zasadniczej, jak i w przyjętych przez nasz kraj standardach prawa międzynarodowego dostrzega się konieczność respektowania elementarnych praw jednostki, która w zetknięciu z aparatem władzy byłaby bezbronna. Nie można również zapominać o tym, że administracja i wymiar sprawiedliwości nie będą sprawnie funkcjonować, jeżeli sąd bądź organ wydający rozstrzygnięcie nie będzie wyposażony w gwarancje niezależności i niezawisłości.

⁵⁹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 31 maja 2006 r., II AKa 78/06, LEX nr 191025.

II. Prawo do dobrej administracji osób z niepełnosprawnościami

Każdy obywatel, w tym osoby z niepełnosprawnością, praktycznie na co dzień styka się z działaniami administracji. Nie są to tylko organy administracji publicznej, ale również inne podmioty wykonujące kompetencje administracyjne, np. szkoły czy uczelnie wyższe. Z całą pewnością relacje oparte na normach prawa administracyjnego są o wiele częstsze niż realizacja prawa do sądu. Dlatego też niezmiernie ważną kwestią jest zapewnienie przez prawodawcę na tej płaszczyźnie odpowiednich gwarancji. Należy mieć na uwadze to, że niektóre z przyjętych rozwiązań służą zarówno realizacji prawa do dobrej administracji, jak i mieszczą się w zakresie prawa do sądu. W szczególności chodzi tu o kwestie dostępności architektonicznej, cyfrowej czy informacyjno-komunikacyjnej. Do niwelowania występujących barier w tych obszarach zostały zobligowane podmioty publiczne, tj. sądy, urzędy, szkoły czy uczelnie wyższe, dlatego też rozwiązania przyjęte przez ustawodawcę w tym zakresie należy odnosić do obu sfer (administracyjnej i wymiaru sprawiedliwości).

Poniżej zostaną zaprezentowane te normy, które odnoszą się do osób z niepełnosprawnością, wchodzących w korelację nie tylko z organami administracji publicznej, ale także z innymi instytucjami wykonującymi szeroko pojęte funkcje administracyjne.

Z racji swoich szczególnych potrzeb związanych z normalnym funkcjonowaniem w społeczeństwie, osoby z niepełnosprawnością zostały objęte pomocą społeczną. Niepełnosprawność bowiem jest jednym z czynników, który w świetle ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁶⁰ uzasadnia jej udzielenie (art. 7 pkt 5 u.p.s.). Pozwala im to na przewyżczanie trudnych sytuacji życiowych, których osobiście nie są w stanie pokonać. Działania w tym zakresie podejmowane są przez organy administracji rządowej i samorządowej, współpracującej z wieloma podmiotami, m.in. organizacjami społecznymi, kościołami, innymi związkami wyznaniowymi, jak również z osobami fizycznymi i prawnymi (art. 2 u.p.s.). Do zadań własnych powiatu zostało zakwalifikowane opracowanie i realizacja strategii

⁶⁰ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1283 ze zm. – dalej u.p.s.

rozwiązywania problemów społecznych, w tym tych, które wiążą się ze wspieraniem osób z niepełnosprawnościami. Powiaty powinny również przyznać odpowiednią pomoc pieniężną na usamodzielnienie dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, opuszczającej domy pomocy społecznej oraz wspierać integrację tych osób ze środowiskiem (art. 19 pkt 1, 6 i 7 u.p.s.). Zadania w zakresie opracowania planów zapobiegających wykluczeniu, a także dotyczących wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami, spoczywają również na samorządzie województwa (art. 21 pkt 1 u.p.s.). Wojewoda jako organ administracji rządowej zobowiązany jest do wydawania i cofania zezwoleń na prowadzenie domów pomocy społecznej, mających na celu zapewnienie całodobowej opieki osobom niepełnosprawnym. Prowadzi ponadto rejestr tych placówek i kontroluje ich działalność (art. 22 pkt 3, 4 i 10 u.p.s.). Osoby z niepełnosprawnościami mogą liczyć na: zasiłki okresowe (art. 38 ust. 1 u.p.s.), pomoc rzeczową (art. 43 ust. 5 u.p.s.), miejsce w schronisku dla osób bezdomnych dostosowanym do ich potrzeb (art. 48a ust. 2a u.p.s.), specjalistyczne usługi opiekuńcze dostosowane do rodzaju niepełnosprawności (art. 50 ust. 4, art. 51 ust. 1 u.p.s.). Jednostki samorządu terytorialnego każdego typu w uzgodnieniu z wojewodą mogą tworzyć ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi bądź utworzyć nowe miejsca w istniejących obiektach (art. 51c ust. 1 u.p.s.). W sytuacji gdy osoba z niepełnosprawnością wymagająca opieki nie ma możliwości skorzystania z usług opiekuńczych w miejscu swego miejsca zamieszkania, może zostać przyjęta do rodzinnego domu pomocy. Placówki te mogą być prowadzone przez osoby fizyczne lub inne uprawnione podmioty dla nie mniej niż trzech i nie więcej niż ośmiu osób, na podstawie umowy zawartej z gminą (art. 52 ust. 1, 2, 2a u.p.s.).

Zasady funkcjonowania rodzinnych domów pomocy, wymagane standardy i rodzaje świadczonych usług zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.⁶¹ W dokumencie tym zapewnia się osobom z niepełnosprawnościami przebywającym w rodzinnych domach pomocy korzystanie z usług terapeutycznych, rehabilitacyjnych oraz udział w aktywizacji zawodowej w zależności od indywidualnych potrzeb (§ 4 ust. 3).

Osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej ze względu na swoją niepełnosprawność, które nie wymagają całodobowej opieki, może być przyznane miejsce w mieszkaniu treningowym lub wspomagającym. W mieszkaniu treningowym świadczone są usługi bytowe, organizuje się pracę socjalną, naukę, pozwalające m.in. na integrację ze społeczeństwem i przygotowanie do samodzielnego funkcjonowania. Z kolei w mieszkaniu wspomagającym, które w szczególności jest przeznaczone dla osób z niepełnosprawnościami, w tym niepełnosprawnych fizycznie lub z zaburzeniami psychicznymi, podejmowane aktywności mają na celu utrzymanie lub rozwijanie niezależności jednostek na poziomie ich możliwości psychofizycznych (art. 53 u.p.s.). Domy pomocy społecznej są podmiotami wykonującymi

⁶¹ Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 lipca 2024 r. w sprawie rodzinnych domów pomocy (Dz.U. poz. 1129).

kompetencje administracyjne. Rozstrzygnięcia dotyczące przyznania określonej pomocy społecznej podejmowane są bowiem w formie decyzji administracyjnych wydawanych przez uprawnione podmioty. Ponadto art. 14 u.p.s. wprost odsyła do stosowania przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego⁶² w sprawach nieuregulowanych w ustawie o pomocy społecznej.

Dla aktywnej partycypacji jednostki w kwestiach społecznych niezmiernie ważną kwestią jest możliwość uczestniczenia w różnych formach aktywności obywatelskiej. Osoby z niepełnosprawnościami, z racji występujących dysfunkcji, powinny mieć zapewnione szczególne wsparcie zarówno na płaszczyźnie normatywnej, jak i instytucjonalnej. Niewątpliwie zaś możliwość aktywnego uczestniczenia w wyborach stanowi praktyczną realizację prawa do dobrej administracji osób z niepełnosprawnościami.

Konstytucja w art. 62 gwarantuje każdemu obywatelowi prawo do udziału w referendum oraz w wyborach. Ograniczenia w tym zakresie wynikają z ubezwłasnowolnienia lub pozbawienia praw publicznych albo wyborczych. W doktrynie zwraca się uwagę na to, że osoby ubezwłasnowolnione powinny być traktowane jako osoby niepełnosprawne, wymagające określonej pomocy. Ze względu na to, że Konstytucja nie precyzuje rodzaju ubezwłasnowolnienia, postuluje się, by objąć tą przesłanką zarówno przysposobienie całkowite, jak i częściowe⁶³. Uzupełnieniem dyspozycji zawartej w art. 62 Konstytucji są normy zawarte w art. 32 i 33 Konstytucji, które wszystkim jednostkom przyznają równe prawa w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych zawiera obszerną regulację dotyczącą udziału tych podmiotów w życiu politycznym i publicznym na zasadach równości z innymi osobami. Poszczególne państwa zostały zobowiązane do przyznania osobom z niepełnosprawnościami określonych gwarancji. Uczestnictwo w życiu politycznym i publicznym ma wyrażać się w korzystaniu z czynnego i biernego prawa wyborczego, którego realizacja ma urzeczywistniać się m.in. w zapewnieniu, aby tryb głosowania oraz wykorzystywane przy tym urządzenia i materiały były dostosowane do potrzeb niepełnosprawnych; w ochronie praw osób z niepełnosprawnościami do tajnego głosowania, jak również do biernego prawa wyborczego i możliwości skutecznego sprawowania urzędu i funkcji publicznych; stworzeniu odpowiednich gwarancji swobody wyrażania woli przez osoby z niepełnosprawnościami; umożliwieniu skorzystania przy głosowaniu z wybranej osoby (art. 29 KPO).

Obowiązujący Kodeks wyborczy⁶⁴ zawiera rozwiązania odnoszące się do osób z niepełnosprawnościami. Zawarto tu m.in. legalną definicję wyborcy niepełnosprawnego, który

⁶² Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 572).

⁶³ W. Sokolewicz, K. Wojtyczek [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, art. 62.

⁶⁴ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2408 ze zm.) – dalej k.wyb.

oznacza „wyborcę o ograniczonej sprawności fizycznej, psychicznej, umysłowej lub w zakresie zmysłów, która utrudnia mu wzięcie udziału w wyborach” (art. 5 ust. 11 u.k.w.). W literaturze podkreśla się, że chodzi o taki stopień dysfunkcji ludzkiego organizmu, który uniemożliwia samodzielne i swobodne poruszanie, a przez to powodujące niemożność dotarcia do lokalu wyborczego i oddanie głosu. Jednakże samo określenie wyborcy zawarte w Kodeksie wyborczym, nie precyzuje żadnych kryteriów formalnych⁶⁵.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) obowiązany jest do podania w formie obwieszczenia informacji o lokalach przystosowanych dla osób z niepełnosprawnościami w obwodowych komisjach wyborczych (art. 16 § 1 pkt 3 k.wyb.). Zostały również sprecyzowane warunki dopisywania wyborców z niepełnosprawnościami do spisu wyborców. Warunkiem jest złożenie stosownego wniosku o zmianę miejsca głosowania z uwagi na dostosowanie do wymagań lokalu wyborczego (art. 28a k.wyb.). Wyborcy z niepełnosprawnościami i ci, którzy kończą 60 lat najpóźniej w dniu głosowania, mają prawo do uzyskania informacji o: 1) właściwym dla nich okręgu wyborczym i obwodzie głosowania; 2) lokalach dostosowanych do ich potrzeb znajdujących się najbliżej ich miejsca zamieszkania; 3) warunkach, na jakich można wnioskować o ujęcie w spisie wyborców ze względu na miejsce położenia lokalu dostosowanego do potrzeb; 4) warunkach, na jakich mogą skorzystać z bezpłatnego transportu; 5) terminie i godzinach głosowania; 6) komitetach wyborczych oraz zarejestrowanych kandydatach; 7) warunkach i formach głosowania (art. 37a § 1 k.wyb.).

Państwowa Komisja Wyborcza ma obowiązek zamieszczania informacji o uprawnieniach przysługującym osobom z niepełnosprawnościami z uwzględnieniem rodzaju niepełnosprawności, jak również sporządzenia w alfabecie Braille’a materiałów informacyjnych (art. 37b k.wyb.). Niewidomi wyborcy mają mieć również zapewnioną możliwość głosowania przy pomocy specjalnych nakładek sporządzonych w alfabecie Braille’a. Wyborca niepełnosprawny ma także prawo do bezpłatnego transportu do i z lokalu wyborczego (art. 37e k.wyb.). Ponadto, na prośbę osoby z niepełnosprawnością, może pomagać jej inna osoba, z wyjątkiem mężów zaufania i członków komisji wyborczych (art. 53 k.wyb.). Udzielona pomoc może mieć wyłącznie charakter techniczny. Osoba udzielająca pomocy nie musi być również pełnoletnia⁶⁶.

W przypadku wyborców o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności istnieje możliwość głosowania korespondencyjnego (art. 53a § 1 k.wyb.). Aby móc skorzystać z tego prawa, należy zgłosić to komisarzowi wyborczemu na 13 dni przed dniem wyborów. Wyjątek dotyczy wyborcy podlegającego w dniu głosowania kwarantannie lub izolacji,

⁶⁵ A. Kisielewicz, J. Zbieranek [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 5.

⁶⁶ S.J. Jaworski, J. Zbieranek [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 53.

który stosowny zamiar zgłasza na pięć dni przed wyborami (art. 53b § 1 k.wyb.). Wyborca z niepełnosprawnością ma możliwość zgłoszenia telefonicznie (art. 53b § 2 pkt 3 k.wyb.). W zgłoszeniu istnieje możliwość podniesienia żądania dotyczącego dołączenia nakładki na kartę do głosowania w alfabecie Braille'a (art. 53b § 7 k.wyb.).

Wyborca z niepełnosprawnością, który głosuje w sposób korespondencyjny, może kopertę zwrotną przekazać przedstawicielowi operatora pocztowego bądź w godzinach głosowania osobiście ją dostarczyć do obwodowej komisji wyborczej (art. 53h § 2 i 5 k.wyb.).

Obok głosowania korespondencyjnego, wyborca z niepełnosprawnością ma również możliwość ustanowienia pełnomocnika. Pełnomocnictwa udziela się przed wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) bądź przed innym pracownikiem gminy, który został do tego upoważniony przez wójta (art. 54 § 1 w zw. z art. 56 § 1 k.wyb.). Pełnomocnictwo może być również cofnięte, najpóźniej na dwa dni przed dniem wyboru, przez złożenie oświadczenia wójtowi gminy, w której sporządzony został akt pełnomocnictwa (art. 58 § 1 k.wyb.). Trybunał Konstytucyjny uznał, że głosowanie przez pełnomocnika stanowi alternatywną formę głosowania i dodatkową gwarancję korzystania przez obywateli z czynnego prawa wyborczego. Ta forma uczestnictwa w wyborach jest zdaniem Trybunału zgodna z zasadą równości oraz bezpośredniości⁶⁷. Jak jednak podkreśla się w doktrynie, faktycznie może stanowić to odejście od zasady równości z uwagi na to, że pełnomocnik dysponuje większą liczbą głosów⁶⁸.

Lokale wyborcze obwodowych komisji wyborczych powinny być dostosowane do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami. Ma o to zadbać odpowiednio wójt, burmistrz lub prezydent miasta (art. 186 § 1 k.wyb.). Szczegółowe warunki, jakim powinny odpowiadać lokale, zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 29 lipca 2011 r.⁶⁹ Zgodnie z zaleceniami powinny one znajdować się na parterze budynku, gdzie nie występują bariery architektoniczne albo istnieje wyposażenie w postaci podjazdów lub innych urządzeń umożliwiających osobie niepełnosprawnej samodzielne dotarcie (§ 2 rozporządzenia). Ponadto w samym lokalu powinno znajdować się co najmniej jedno miejsce zapewniające niepełnosprawnym tajność głosowania (§ 4 rozporządzenia). Powyższe wymagania sprawiają pewne problemy organizacyjne, nadal bowiem – szczególnie w małych miejscowościach – brakuje odpowiedniej infrastruktury dostosowanej do potrzeb niepełnosprawnych wyborców. Rzeczywistość praktycznie nie ulega poprawie. Kiedy w 2015 r. na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich została przeprowadzona inspekcja w 134 lokalach znajdujących się w 18 miejscowościach, okazało się, że 81% z nich nie spełniało dyspozycji określonych w przywołanym

⁶⁷ Wyrok TK z dnia 20 lipca 2011 r., K 9/11, OTK-A 2011, nr 6, poz. 6.

⁶⁸ A. Rakowska-Trela [w:] A. Rakowska-Trela, K. Składowski, *Kodeks wyborczy. Komentarz do zmian 2018*, Warszawa 2018, art. 54 k.wyb.

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 29 lipca 2011 r. w sprawie lokali obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb wyborców niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 336).

rozporządzeniu⁷⁰. W 2024 r. przeprowadzono również kontrolę, która objęła 487 obiektów na terenie całego kraju. Jedynie 14% z nich nie wykazywało uchybień. Bariery architektoniczne występowały zaś w otoczeniu niemal 25% lokali. Najczęściej stwierdzane uchybienia to m.in. brak odpowiedniego oświetlenia w miejscu głosowania oraz brak odpowiednio dostosowanej wysokości miejsc do głosowania. Kontrolujący przeprowadzili również rozmowy z członkami komisji w 335 lokalach, gdzie okazało się, że 1/4 z nich nie została odpowiednio przeszkolona co do potrzeb wynikających z niepełnosprawności wyborców. Raport pokontrolny zawierał zalecenia, które w przyszłości mogłyby poprawić istniejącą sytuację. Najważniejsze postulaty dotyczyły m.in. konieczności: zwrócenia uwagi przez władarzy samorządowych na kwestie przygotowania lokali wyborczych; zwiększenia liczby i zakresu szkoleń członków komisji w zakresie realizacji potrzeb niepełnosprawnych wyborców; odpowiedniego dostosowania przepisów, tak aby były one zrozumiałe dla członków komisji i zapewniały sprawne przeprowadzenie głosowania⁷¹.

Kolejnym ważnym obszarem dla osób z niepełnosprawnościami, w którym istnieje konieczność zapewnienia dobrej administracji, jest szeroko pojęta sfera edukacji. Na każdym bowiem jej szczeblu podmioty odpowiedzialne za jej organizację realizują funkcje administracyjne.

Dużą część aktywności podmiotów odpowiedzialnych za sferę administracyjną skoncentrowana jest na osobach niepełnoletnich realizujących swoje powinności w sferze edukacji. Konstytucja przyznaje każdemu prawo do nauki, ponadto do 18. roku życia nauka jest obowiązkowa (art. 70 Konstytucji). Obok obowiązku nauki, Prawo oświatowe⁷² przewiduje również konieczność realizowania obowiązku szkolnego. Zgodnie z art. 35 ust. 2 pr. ośw. rozpoczyna się on z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, gdy dziecko kończy 7 lat i trwa do końca szkoły podstawowej, nie dłużej niż do 18. roku życia. Dziecko może jednak, na wniosek rodziców, rozpocząć naukę w roku kalendarzowym, w którym kończy 6 lat (art. 36 ust. 1 pr. ośw.). Oba obowiązki edukacyjne traktowane są jako obowiązki administracyjnoprawne o ciągłym charakterze, co oznacza, że konieczność ich wypełniania trwa cały czas i nie kończy się na podjęciu jednorazowej czynności, np. zgłoszenia dziecka do szkoły. Podmiotami zobowiązanymi są zarówno sam uczeń, jak i rodzice oraz opiekunowie prawni. To właśnie do nich kierowane są bowiem czynności i środki egzekucyjne w sytuacji braku ich realizacji⁷³.

⁷⁰ J. Zbieranek [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 186.

⁷¹ Biuletyn Informacji Publicznej RPO, *Dostępność lokali wyborczych w wyborach samorządowych i w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2024 roku – raport z kontroli (wideo)*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-raport-dostepnosc-lokali-wyborczych-2024-wideo> (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).

⁷² Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 737 ze zm.) – pr. ośw.

⁷³ M. Pilich [w:] *Prawo oświatowe. Komentarz*, red. A. Pilich, Warszawa 2022, art. 35.

W przypadku dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim za spełnienie obowiązku nauki i obowiązku szkolnego jest uznawany udział w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych (art. 36 ust. 17 pr. ośw.). Zasady organizowania tych zajęć uregulowane zostały w ustawie z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego⁷⁴.

Prawo do edukacji na wszystkich poziomach zostało również zagwarantowane w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Zgodnie z art. 24 KPON system kształcenia osób niepełnosprawnych ma umożliwić integrację we wszystkich placówkach oświatowych kształcących na każdym poziomie. Proces edukacji ma być ukierunkowany na pełny rozwój oraz kształtowanie poczucia godności i własnej wartości osób niepełnosprawnych. Osoby te mają rozwijać swoje talenty i kreatywność, a sprzyjać ma to pełnej integracji ze społeczeństwem.

Ustawa – Prawo oświatowe zawiera w swej treści rozwiązania skierowane wprost do osób z niepełnosprawnościami. W art. 4 pkt 32 pr. ośw. zostało zdefiniowane pojęcie „niepełnosprawność sprzężona”, którą należy rozumieć jako występowanie u dziecka z dysfunkcją słuchu (niesłyszącego, słabosłyszającego), wzroku (niewidomego, słabowidzącego), ruchu, w tym z afazją, intelektualną albo autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, co najmniej jeszcze jednej niepełnosprawności. Wśród podstawowych celów systemu oświaty prawodawca wymienia możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez młodzież z niepełnosprawnościami zgodnie z jej potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami (art. 1 pkt 6 pr. ośw.), jak również zapewnienie im możliwości indywidualnego procesu kształcenia oraz dostosowania form, programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych (art. 1 pkt 7 pr. ośw.). Zgodnie z art. 2 pkt 7 pr. ośw. specjalne ośrodki wychowawcze umożliwiające dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizowanie obowiązku szkolnego wraz z innymi placówkami tworzą system oświaty. Wśród typów szkół publicznych i niepublicznych wyodrębniono również szkoły specjalne przysposabiające do pracy, które przeznaczone są wyłącznie dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną i niepełnosprawnościami sprzężonymi (art. 18 ust. 2 pr. ośw.).

Zgodnie z dyspozycją wyrażoną w art. 7 u.o.z.p. dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo organizowana jest nauka i zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze. Ustawodawca wymienia również miejsca organizowania tych zajęć. Są to odpowiednio: przedszkola, szkoły, placówki opiekuńczo-wychowawcze, ośrodki rehabilitacyjno-wychowawcze, domy pomocy społecznej, podmioty lecznicze, ale także domy rodzinne (art. 7 ust. 1 u.o.z.p.). Należy zauważyć, że powyższe wyliczenie nie ma charakteru zamkniętego. Podmiotem zobowiązanym do realizacji wskazanych zadań może być zarówno podmiot właściwy ze względu na miejsce zamieszkania osoby z niepełnosprawnością, jak i właściwy ze względu na miejsce położenia

⁷⁴ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 917 – dalej u.o.z.p.

placówki⁷⁵. Szczegóły dotyczące organizacji tych zajęć zostały dookreślone w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r.⁷⁶

Dziecko z niepełnosprawnością wymaga szczególnej troski ze strony podmiotów odpowiedzialnych za organizowanie procesu kształcenia. Konstytucja obok ochrony praw osób z niepełnosprawnościami (art. 69), szczególną opieką otacza również osoby niepełnoletnie. Rzeczpospolita Polska ma obowiązek zapewnić ochronę praw dziecka, a każdy może zwrócić się do kompetentnych organów władzy publicznej w sytuacji, gdy narażone jest ono na przemoc, okrucieństwo, wyzysk czy demoralizację (art. 72 ust. 1 Konstytucji). W celu ochrony dzieci i ich praw została powołana instytucja Rzecznika Praw Dziecka, który szczególną troską i pomocą otacza dzieci niepełnosprawne (art. 3 ust. 4 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka⁷⁷).

Ochrona praw dzieci z niepełnosprawnościami została również zagwarantowana w przyjętej przez Organizację Narodów Zjednoczonych Konwencji o prawach dziecka⁷⁸. Zgodnie z jej postanowieniami dzieci psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinny mieć zapewnione normalne życie oraz warunki, które umożliwią im osiągnięcie pełnej niezależności oraz aktywne uczestnictwo w życiu społecznym. Pomoc udzielana przez zobowiązane podmioty powinna być ukierunkowana na dziecko, ale także na osoby, które się nim opiekują. Wsparcie powinno uwzględniać możliwości finansowe rodziców i osób opiekujących się dzieckiem z niepełnosprawnością. Zakres pomocy ukierunkowanej na potrzeby osoby niepełnoletniej powinien obejmować skuteczny dostęp do: oświaty, nauki, służby zdrowia, rehabilitacji, przygotowania zawodowego czy też rekreacji. Udzielane wsparcie ma zapewnić dziecku najwyższy stopień zintegrowania ze społeczeństwem, osobisty rozwój kulturalny i duchowy (art. 23 KPD).

W statucie szkoły czy przedszkola, który jest podstawowym dokumentem określającym sposób zorganizowania placówki i relacji w niej panujących, wśród celów i zadań należy zawrzeć sposób organizowania opieki nad dziećmi z niepełnosprawnościami (art. 98 ust. 1 pkt 4 i art. 102 ust. 1 pkt 3 i 4 pr. ośw.). Również prowadzenie zajęć rewalidacyjnych dla uczniów z niepełnosprawnościami zostało włączone w zakres podstawowych form działalności dydaktyczno-wychowawczej (art. 109 ust. 1 pkt 3 pr. ośw.).

Gminy są zobowiązane do zapewnienia uczniom z niepełnosprawnościami bezpłatnego transportu do końca roku szkolnego, w którym beneficjent ukończy 21 lat. W przypadku uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, gdzie jedną z nich jest niepełnosprawność

⁷⁵ M. Smyczek [w:] *Ochrona zdrowia psychicznego. Komentarz*, red. P. Drebnkowski, B. Kmiecik, R. Tymiński, Warszawa 2023, art. 7.

⁷⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz.U. poz. 529).

⁷⁷ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 292).

⁷⁸ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526) – dalej KPD.

intelektualna, granica zostaje przesunięta do 24. roku życia (art. 39 pr. ośw.). Dla dzieci 5-letnich i 6-letnich dodatkowo należy zorganizować opiekę w czasie przewozu (art. 32 ust. 6 pr. ośw.).

Na pierwszym etapie rekrutacji do publicznych przedszkoli niepełnosprawność kandydatów, ich rodziców i rodzeństwa sprawia, że uzyskują lepszą pozycję wyjściową z uwagi na dodatkowe punkty (art. 131 ust. 2 pr. ośw.). Z kolei przy rekrutacji do pierwszych klas publicznych szkół branżowych II stopnia, w przypadku pełnoletnich uczniów na trzecim etapie rekrutacji bierze się pod uwagę m.in.: niepełnosprawność kandydata, niepełnosprawność dziecka kandydata, jak również niepełnosprawność osoby bliskiej, nad którą kandydat sprawuje opiekę (art. 135 ust. 6 pkt 2 lit. b–d).

Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, które są niedostosowane społecznie i zagrożone niedostosowaniem społecznym, powinny zostać objęte kształceniem specjalnym. Ta forma edukacji może być zorganizowana w przedszkolach i szkołach publicznych z ogólnym dostępem do usług edukacyjnych, jak również w innych miejscach dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych (art. 127 ust. 1 i 4 pr. ośw.).

Zakres wsparcia uczniów ze szczególnymi potrzebami został uregulowany w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r.⁷⁹ W dokumencie określono zasady kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego m.in. osób z niepełnosprawnościami (§ 1). Podmioty organizujące kształcenie specjalne zostały zobowiązane do: realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu dotyczącym potrzeby kształcenia specjalnego; zapewnienia warunków do nauki; zabezpieczenia specjalistycznego sprzętu, środków dydaktycznych dostosowanych do potrzeb uczniów, zorganizowania zajęć specjalistycznych i innych form aktywności odpowiednich dla potrzeb rozwojowych uczniów i ich możliwości psychofizycznych; stworzenia warunków do integracji uczniów z niepełnosprawnościami ze środowiskiem rówieśniczym oraz przygotowania uczniów do samodzielności (§ 5). W przedszkolach i szkołach z oddziałami integracyjnymi oraz przedszkolach i szkołach integracyjnych należy zatrudnić dodatkowo nauczycieli z kwalifikacjami z pedagogiki specjalnej. W przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, gdzie kształcą się uczniowie z orzeczeniem o kształceniu specjalnym wydanym ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera lub niepełnosprawności sprzężone, zatrudnia się dodatkowo nauczycieli z kwalifikacjami z pedagogiki specjalnej lub pomoc nauczyciela (§ 7 ust. 1 i 2).

W latach 2020–2023 realizowany był pilotażowy program „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami”. Asystent ma być pracownikiem niepedagogicznym wykonującym działania

⁷⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1309).

opiekuńczo-pielęgnacyjne, wspierającym ucznia w osiągnięciu przez niego samodzielności w maksymalnym stopniu⁸⁰. Projekt spotkał się z dużym zainteresowaniem, jednakże nie został wprowadzony do polskich szkół jako kompleksowa regulacja. Do zagadnień odniósł się Rzecznik Praw Obywatelskich w raporcie pt. „Wsparcie uczniów z niepełnosprawnościami przez nauczycieli współorganizujących proces edukacyjny, pomoc nauczyciela oraz asystenta osobistego ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”⁸¹.

Celem przygotowania dokumentu było zdiagnozowanie zakresu wsparcia, którego potrzebują uczniowie z niepełnosprawnościami i z innymi dysfunkcjami. W związku z tym przedstawione zostały rekomendacje mające zapewnić poprawę sytuacji. Rzecznik zwrócił uwagę na konieczność systemowego uregulowania statusu asystenta ucznia ze szczególnymi potrzebami, tak jak ma to miejsce chociażby w przypadku nauczyciela wspomagającego. Kolejna kwestia, którą podniósł RPO, to konieczność skrócenia czasu oczekiwania na diagnozę. Z uwagi na przeciążenie pracą poradni psychologiczno-pedagogicznych istnieje ryzyko obniżenia jakości orzeczeń. Rzecznik podkreślił również konieczność zmniejszenia liczebności klas, a w tym zmniejszenie procentowego udziału uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi. Należy również kontynuować działania mające na celu edukowanie społeczności szkolnej o szczególnych potrzebach uczniów z niepełnosprawnościami. W opinii RPO uelastycznienia wymaga także podejście do ucznia z niepełnosprawnością, np. organizacja zajęć muzycznych dla uczniów z niepełnosprawnością słuchu. W programach studiów pedagogicznych należy uwzględnić zajęcia z zakresu kształcenia uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi. I wreszcie po raz kolejny zwrócono uwagę na konieczność niwelowania barier architektonicznych⁸².

Ustawa o systemie oświaty⁸³ reguluje również kwestie obecności osób z niepełnosprawnościami w systemie edukacji. Ustawodawca zwraca uwagę na to, by nauczyciele przy wyborze podręczników i innych materiałów edukacyjnych dla uczniów z niepełnosprawnościami objętych specjalnym kształceniem uwzględniali ich potrzeby i możliwości psychofizyczne (art. 22 ab ust. 3 u.s.o.). Dyrektorzy szkół zostali wyposażeni w kompetencje zwolnienia uczniów z niepełnosprawnościami z niektórych zajęć, jeżeli uznają to za stosowne (art. 44d, 44t, 44zi u.s.o.). W zasadzie uprawnienia dyrektora dotyczą całości zajęć na danym etapie edukacji, z wyjątkiem jednak zwolnienia z lekcji wychowania fizycznego, gdzie jego czas ustala lekarz w wydanej przez siebie opinii⁸⁴.

⁸⁰ Projekt. Asystent ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych, <https://asystentspe.pl/> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

⁸¹ Zob. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-02/Wsparcie%20uczni%C3%B3w%20z%20niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bciami_druk_aktywne%20linki.pdf (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

⁸² Wsparcie uczniów z niepełnosprawnościami – raport RPO. Wystąpienie do ME, <https://bip.brpo.gov.pl/content/rpo-uczniowie-niepelnosprawnosci-wsparcie-raport-me> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

⁸³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 750 ze zm.) – dalej u.s.o.

⁸⁴ A. Piszko, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 44d.

Osoby posiadające orzeczenie wydane ze względu na niepełnosprawność intelektualną mogą mieć ustalane indywidualne zasady klasyfikacji śródrocznej i rocznej, które uwzględniają indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny danego ucznia (art. 44f ust. 7 u.s.o.). Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny uwzględniany jest również przy promowaniu ucznia do klasy programowo wyższej oraz przy podejmowaniu decyzji o ukończeniu szkoły (art. 44o ust. 5, art. 44q ust. 2 u.s.o.).

W przypadku egzaminu dyplomowego w szkołach artystycznych osoby z niepełnosprawnością mogą w uzasadnionych przypadkach, za zgodą przewodniczącego państwowej komisji egzaminacyjnej, przystąpić do niego w wydzielonej sali lub swoim domu. Decyzja powinna uwzględniać możliwości uczniów (art. 44zo u.s.o.).

Uczniowie objęci kształceniem specjalnym ze względu na niepełnosprawność intelektualną lub niepełnosprawności sprzężone, gdy jedną z nich jest niepełnosprawność intelektualna, nie przystępują do egzaminu ósmoklasisty. Z kolei w przypadku gdy u ucznia występują niepełnosprawności sprzężone bez niepełnosprawności intelektualnej, wówczas dyrektor okręgowej komisji egzaminacyjnej ma możliwość zwolnienia go z tego egzaminu (art. 44zw ust. 1–2 u.s.o.). Specjalne zasady dotyczą również osób niesłyszących, które są zwolnione z części ustnej egzaminu maturalnego z języka obcego nowożytnego. Absolwenci mający trudności w mówieniu ze względu na swą niepełnosprawność zwolnieni są z części ustnej egzaminu maturalnego (art. 44zzg u.s.o.).

Formy egzaminów dla ósmoklasistów, maturzystów oraz egzaminów zawodowych są dostosowane do rodzaju niepełnosprawności. Istnieje możliwość zapewnienia specjalnych pomocy naukowych i nauczyciela wspomagającego (art. 44zzr, i 44zzzf u.s.o.).

Prawodawca przewidział również szczególne zasady udzielania subwencji oświatowej przeznaczonej dla uczniów z niepełnosprawnością uczęszczających zarówno do szkół i przedszkoli prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego, jak i do tych placówek, gdzie organem prowadzącym jest inny podmiot⁸⁵.

W warstwie normatywnej istnieją rozwiązania, które dostosowują warunki kształcenia do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Jak jednak pokazuje praktyka, placówki oświatowe w różnym stopniu realizują spoczywające na nich zadania. Jednostki samorządu terytorialnego (głównie gminy i powiaty), jako organy prowadzące, bardzo często borykają się z problemami finansowymi. Szczególnie jest to widoczne w małych szkołach, gdzie subwencja oświatowa wystarcza jedynie na realizację niewielkiego zakresu potrzeb. Powszechne są również praktyki tworzenia bardzo licznych klas. Fakt ten wynika z wprowadzanych oszczędności, gdzie sztucznie ogranicza się godziny dydaktyczne. Należy stworzyć rozwiązania systemowe, które będą wprowadzać limity uczniów w klasach czy oddziałach na rozsądnym poziomie,

⁸⁵ Zob. ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 754 ze zm.).

np. około 20 osób. Istniejący stan rzeczy nie sprzyja bowiem zarówno realizacjom potrzeb osób z niepełnosprawnościami, jak i pozostałych uczniów.

Gwarancje dla osób z niepełnosprawnością zostały również przewidziane odnośnie do osób pobierających naukę w szkołach wyższych. Prawodawca w ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce⁸⁶ do podstawowych zadań uczelni zaliczył konieczność stwarzania osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w takich obszarach jak: rekrutacja na uczelnię, proces kształcenia czy prowadzenie działalności naukowej (art. 11 ust. 1 pkt 6 p.s.w.n.). Europejski Trybunał Praw Człowieka odniósł się w jednym ze swoich orzeczeń do gwarancji zawartych w KPON, stwierdzając, że możliwość prowadzenia autonomicznego życia na uczelni przez osoby z niepełnosprawnością z respektowaniem przysługującej im godności stanowi istotę Konwencji⁸⁷.

Uczelnie posiadają fundusze przeznaczone na wsparcie osób niepełnosprawnych (art. 409 ust. 1 pkt 2 p.s.w.n.), a studenci z niepełnosprawnością mogą ubiegać się o stypendium (art. 86 ust. 1 pkt 2 w zw. z art. 89 p.s.w.n.). Stypendium jest przyznawane na okres ważności orzeczenia, jednakże nie dłużej niż na semestr lub rok akademicki. Zależy to od regulaminu świadczeń dla studentów, który konkretyzuje te kwestie. W sytuacji gdy orzeczenie traci ważność w trakcie roku, a student dostarcza nowe, z którego wynika nieprzerwane trwanie niepełnosprawności, wówczas należy mu się wyrównanie za miesiące, w których nie korzystał ze świadczenia⁸⁸.

Uczestnicy studiów doktoranckich, legitymujący się orzeczeniem o niepełnosprawności, orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności oraz o zaliczeniu do grupy inwalidzkiej, mają prawo do otrzymania stypendium w kwocie zwiększonej o 30% w stosunku do pozostałych osób (art. 209 ust. 7 p.s.w.n.).

Wsparciem dla osób z niepełnosprawnościami, które się uczą bądź prowadzą działalność naukową, są rozwiązania przewidziane w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1186/2009 z dnia 16 listopada 2009 r. ustanawiającym wspólnotowy system zwolnień celnych⁸⁹. Zgodnie z art. 67 ust. 1 lit. a i b z należności celnych zwolnione są artykuły dedykowane rozwojowi edukacyjnemu, naukowemu lub kulturalnemu osób niewidomych, jeżeli są przewożone przez samych beneficjentów na ich osobisty użytek bądź przez instytucje lub organizacje, które prowadzą działalność edukacyjną lub pomocową skierowaną do pomocy niewidomym. Tym samym zasadom zwolnień podlegają artykuły przewożone przez osoby upośledzone fizycznie lub umysłowo bądź przez instytucje i organizacje działające na rzecz tych podmiotów (art. 68

⁸⁶ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 ze zm.) – dalej p.s.w.n.

⁸⁷ Wyrok ETPC z dnia 30 stycznia 2018 r., Enver Şahin przeciwko Turcji, skarga nr 23065/12, LEX nr 2433056.

⁸⁸ A. Mrozowska [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. J. Woźnicki, Warszawa 2019, art. 89.

⁸⁹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1186/2009 z dnia 16 listopada 2009 r. ustanawiające wspólnotowy system zwolnień celnych (wersja ujednolicona) (Dz. U. UE. L. z 2009 r. Nr 324, str. 23).

ust. 1 lit. a i b). Warunki zaś, jakie muszą spełniać instytucje i organizacje uprawnione do korzystania z ulg, zostały określone w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 24 marca 2011 r.⁹⁰

Osoby z niepełnosprawnościami mogą również liczyć na wsparcie ze strony innych instytucji, których odpowiednia organizacja sprzyja realizacji prawa do dobrej administracji. Poczta jest miejscem pośredniczącym w kontaktach z instytucjami publicznymi. To z reguły w placówkach pocztowych nadawane są urzędowe pisma i dlatego tak ważne są odpowiednie rozwiązania sprzyjające osobom z różnymi dysfunkcjami⁹¹. Ustawa – Prawo pocztowe⁹² zawiera wskazania dotyczące tego, jak zapewnić osobom z niepełnosprawnościami dostęp do usług powszechnych. W pierwszej kolejności należy umożliwić osobom poruszającym się na wózkach swobodne korzystanie z całej infrastruktury obiektu. W placówkach pocztowych powinny być również tworzone odpowiednio oznakowane stanowiska przeznaczone do obsługi osób z niepełnosprawnościami. Ważnym zadaniem ustawodawcy jest również to, aby skrzynki nadawcze były umieszczone w takich miejscach, by osoby z dysfunkcjami mogły bez problemu z nich korzystać. Osobom mającym trudności w poruszaniu się jak również osobom niewidomym i ociemniałym należy doręczać przesyłki i przekazy osobiście bez dodatkowych opłat. Ponadto nierejestrowane przesyłki mogą być przyjmowane od osób z niepełnosprawnościami w miejscu ich zamieszkania (art. 62 ustawy). Zwolnione z opłat pocztowych są również przesyłki nadawane przez osoby niewidome, organizacje i biblioteki prowadzone przez osoby niewidome, jak również adresowane do tych podmiotów (art. 26 ustawy). Zwolnieniami nie są objęte opłaty za potwierdzenie odbioru przesyłki rejestrowanej oraz przesyłki najszybszej kategorii⁹³.

Ułatwienia dla osób z niepełnosprawnościami w zakresie korzystania ze świadczonych usług przewidziano również w ustawie – Prawo o notariacie⁹⁴. W sytuacji gdy notariusz dokonuje czynności wobec osoby głuchej lub głuchoniemej ma obowiązek przekonać się, czy treść jej jest dla niej zrozumiała. Jeżeli ma wątpliwości, można skorzystać z pomocy biegłego. W sytuacji dysfunkcji w zakresie słuchu bądź mowy istnieje również możliwość powołania do czynności zaufanej osoby. W takiej sytuacji wiążące jest wskazanie osoby z niepełnosprawnością, natomiast notariusz powinien o tym fakcie uprzedzić zainteresowane osoby (art. 87 § 1 pkt 2 i 3). Sąd Najwyższy w uchwale z 2001 r. uznał, że nie można uznać za ważny testament osoby głuchej lub głuchoniemej, jeżeli w treści dokumentu, który był sporzą-

⁹⁰ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 24 marca 2011 r. w sprawie warunków, jakie muszą spełniać instytucje i organizacje uprawnione do korzystania ze zwolnień od należności celnych przywozowych towarów przywożonych na rzecz osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 77, poz. 420).

⁹¹ Szerzej na ten temat: S. Wieczorek, *Dostępność usług pocztowych dla osób z niepełnosprawnością jako element społecznej odpowiedzialności publicznego operatora pocztowego*, „Studia Ekonomiczne” 2017, nr 332, s. 86 i n.

⁹² Ustawa z dnia 23 listopada 2012 r. – Prawo pocztowe (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1640 ze zm.).

⁹³ P. Mroczkowski [w:] *Prawo pocztowe. Komentarz*, red. J. Dorosz-Kruczyński, LEX 2023, art. 26.

⁹⁴ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1001).

dzony przez notariusza, nie dokonano wzmianki o tym, że dopełnił obowiązku przekonania się, iż treść czynności jest dokładnie znana i zrozumiała dla testatora⁹⁵.

W prawie do dobrej administracji osoby z niepełnosprawnością mieszczą się również kwestie związane z szeroko pojętym dostosowaniem i niwelowaniem barier na płaszczyźnie architektonicznej, cyfrowej czy informacyjno-komunikacyjnej. Inicjatywy podejmowane przez prawodawcę dotyczą zarówno prawa do dobrej administracji, jak i prawa do sądu. Do obu sfer należy odnosić ustalenia poczynione w dalszej części opracowania, poświęcone tym zagadnieniom.

⁹⁵ Uchwała SN z dnia 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 7.

III. Prawo do sądu osoby z niepełnosprawnościami

Osoby z niepełnosprawnościami korzystają z wszystkich uprawnień, jakie prawodawca krajowy i prawodawca międzynarodowy gwarantują w zakresie dobrej administracji czy też prawa do sądu. Niemniej jednak ze względu na dysfunkcje organizmu i oczywiste ograniczenia wymagają one specjalnych gwarancji zarówno na poziomie rozwiązań normatywnych, jak i na poziomie instytucjonalnym. Aby przepis prawny mógł być skuteczny, odpowiednie organy powinny zapewnić jego przestrzeganie.

Obowiązująca Konstytucja zawiera w swej treści regulacje odnoszące się do konieczności objęcia osób niepełnosprawnych stosowną opieką. Zgodnie z treścią art. 19 specjalną opieką należy otoczyć inwalidów wojennych. Ponadto władze publiczne mają obowiązek udzielania osobom z niepełnosprawnościami pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, podejmowaniu zatrudnienia oraz komunikacji społecznej (art. 69 Konstytucji). W zakresie tej powinności mieści się swobodny dostęp do urzędów, sądów i innych budynków użyteczności publicznej, rozumiany w sensie braku barier architektonicznych i odpowiednich procedur. Jak zauważył Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, regułę wyrażoną w art. 69 Konstytucji należy odczytywać w szerszym kontekście norm zawartych w ustawie zasadniczej. Istnieje konieczność łączenia jej z zasadą poszanowania godności osoby ludzkiej (art. 30), jak również z zakazem dyskryminacji (art. 32). Pozwala to zdaniem WSA na stwierdzenie, że z całokształtu norm zawartych w Konstytucji wynika nakaz ochrony osób z niepełnosprawnościami przed wykluczeniem społecznym⁹⁶.

Charakteryzując prawo do sądu, należy mieć na uwadze, że ze względu na rodzaj niepełnosprawności, jaka może spotkać daną osobę, będzie ono realizowane w różnym stopniu. Inny będzie bowiem zakres możliwości osoby niepełnosprawnej intelektualnie, inny osoby z upośledzeniem wzroku, inny przy niepełnosprawności słuchu i/lub mowy, a jeszcze inny przy niepełnosprawności ruchowej. Każdy rodzaj dysfunkcji rodzi bowiem specjalne

⁹⁶ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 7 lutego 2023 r., I SA/Wa 1930/22, LEX nr 3523208.

potrzeby zarówno w zakresie praw procesowych, jak i wyeliminowania wszelkich barier dotyczących dostępności. Według danych Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań z 2021 r. na dzień 31 marca 2021 r. liczba osób z niepełnosprawnościami wyniosła 5,4 mln, co stanowiło 14,3% w kraju, z czego kobiety to 54,9%, a mężczyźni 45,1%. Potwierdzony stopień niepełnosprawności występował u 63,7% zbiorowości (3 471 193). Liczba osób z niepełnosprawnościami to 2 015 304⁹⁷. Jak jednak wynika z informacji zamieszczonych na stronach Centralnego Ośrodka Informatyki – POPC Wsparcie, ogólna liczba osób z niepełnosprawnościami może wynosić 7 mln, czyli ponad 20% populacji⁹⁸. Zatem istnieje konieczność zintensyfikowania działań, bo co piąty obywatel naszego kraju może spotykać się z potencjalnymi problemami.

Badania, jakie przeprowadza się wśród samych zainteresowanych, dostarczają ciekawych spostrzeżeń i pokazują, że pomimo istniejących gwarancji osoby niepełnosprawne nadal napotykają na wiele utrudnień związanych z prawem do sądu. W 2016 r. w Biurze RPO został przygotowany raport pt. „Dostępność wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami”⁹⁹. W dokumencie zostały zaprezentowane utrudnienia, z jakimi na co dzień spotykają się osoby niepełnosprawne stykające się z wymiarem sprawiedliwości.

Autorzy raportu w pierwszej kolejności zwrócili uwagę na konieczność zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości poprzez konieczność dostosowania infrastruktury obiektów, w których znajdują się organy ścigania i sądy, do potrzeb osób niepełnosprawnych. Kolejną kwestią ograniczającą dostęp są regulacje prawne, na podstawie których ubezwłasnowolnione są osoby z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną, co pozbawia je zdolności do podejmowania czynności procesowych. Z ograniczeniami spotykają się również osoby z niepełnosprawnościami sensorycznymi (osoby głuche, niewidome, z zaburzeniami mowy), które mają trudności w komunikowaniu się z otoczeniem¹⁰⁰. Najciekawsze jednak w zaprezentowanym raporcie były spostrzeżenia osób z niepełnosprawnościami z ich kontaktów z wymiarem sprawiedliwości. Zwrócono m.in. uwagę na następujące utrudnienia: postrzeganie osób z niepełnosprawnościami jako osób niewiarygodnych i niesamodzielnych; negatywny i bezpośredni wpływ niepełnosprawności na rozstrzygnięcia sądu; istnienie barier komunikacyjnych na sali sądowej w stosunku do osób z zaburzeniami sensorycznymi; niewiedza i brak doświadczenia osób prowadzących postępowania przygotowawcze i sądowe, dotyczące specyfiki niepełnosprawności danej osoby; nieobecność tłumacza języka

⁹⁷ Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. Dane demograficzne, <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=78> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

⁹⁸ *Ile jest osób z niepełnosprawnościami w Polsce?*, <https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/ile-jest-osob-z-niepelnosprawnościami-w-polsce> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

⁹⁹ A. Błaszczak-Banasiak, K. Majdzińska, M. Zima-Parjaszewska, *Dostęp osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości – analiza i zalecenia*, Warszawa 2016, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Dost%C4%99p%20os%C3%B3b%20z%20niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bciami%20do%20wymiaru%20sprawiedliwo%C5%9Bci.pdf> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

¹⁰⁰ A. Błaszczak-Banasiak, K. Majdzińska, M. Zima-Parjaszewska, *Dostęp...*, s. 5–8.

migowego na poszczególnych etapach procesu; strony internetowe sądów przygotowywane są w formacie uniemożliwiającym odczytanie w programie czytającym; nieodpowiednie dostosowanie dokumentacji w stosunku do potrzeb osób niepełnosprawnych; osoby niewidome i niedowidzące mają trudności w zapoznaniu się z aktami sprawy, gdyż te najczęściej dostępne są tylko w siedzibie sądu; istnienie barier architektonicznych i brak odpowiednich oznaczeń w obrębie samych budynków¹⁰¹.

Punktem odniesienia dla rozwiązań przyjętych przez krajowego prawodawcę powinny być regulacje zawarte w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Proklamuje się tu prawo do sądu, jak również inne uprawnienia, bez których rzeczzone uprawnienie nie mogłoby być należycie realizowane.

Warto zauważyć, że w 2023 r. został zakończony projekt realizowany przez Ministerstwie Sprawiedliwości pt. „Zapewnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami”, który miał za zadanie niwelowanie istniejących nieudogodnień¹⁰².

W art. 13 KPON na państwa został nałożony obowiązek zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami, na zasadzie równości z innymi osobami, skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Realizacja tego uprawnienia ma dokonywać się przez wprowadzenie odpowiednio dostosowanych procedur uwzględniających wiek. Zabieg ten ma na celu ułatwienie skutecznego udziału we wszystkich postępowaniach zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni, w szczególności w charakterze świadków, zarówno na etapie śledztwa, jak i w innych formach postępowania przygotowawczego (art. 13 ust. 1 KPON). Konwencja podkreśla również konieczność organizowania odpowiednich szkoleń osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości (art. 13 ust. 2 KPON).

Realizacji prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości służy również podkreślenie obowiązku zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami na zasadzie równości z innymi osobami korzystania z prawa do wolności osobistych. Ponadto osoby te nie mogą być pozbawiane wolności w sposób bezprawny lub samowolny, a sama niepełnosprawność nigdy nie może uzasadniać pozbawienia wolności (art. 14 ust. 1 KPON). Pozbawionym wolności należy zagwarantować prawa zgodne z obowiązującymi regulacjami międzynarodowymi i tymi, które wynikają z samej Konwencji (art. 14 ust. 2 KPON). Powyższe rozwiązania należy interpretować w świetle art. 12 KPON, który odnosi się do respektowania zasady równości wobec prawa. Państwo ma zagwarantować osobom z niepełnosprawnościami możliwość uznania za podmioty prawa, mające zdolność prawną we wszystkich aspektach życia na zasadach analogicznych do innych osób (art. 12 ust. 1 i 2 KPON).

¹⁰¹ A. Błaszczak-Banasiak, K. Majdzińska, M. Zima-Parjaszewska, *Dostęp...*, s. 61–71.

¹⁰² Projekt *Zapewnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla osób niepełnosprawnościami* – realizowany jest w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekt-dostepnosc> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Władze mają również zapewnić to, że wszelkie rozwiązania mające służyć korzystaniu ze zdolności prawnej będą w odpowiedni i skuteczny sposób zabezpieczone. Ma to na celu zapobieganie nadużyciom i wyeliminowanie ich zgodnie z obowiązującymi rozwiązaniami międzynarodowymi. Wprowadzone zabezpieczenia mają sprawić, że środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej mają być zgodne z prawami, wolą i preferencjami jednostki. Zastosowane rozwiązania mają być wolne od konfliktu interesów, a także pozbawione bezprawnych nacisków. Mają być ponadto proporcjonalne i dostosowane do sytuacji, w jakiej znajduje się dana osoba. Należy je stosować przez możliwie najkrótszy czas i poddawać regularnej kontroli przez niezależne i bezstronne władze lub sądy (art. 12 ust. 4 KPON).

Prawo do sądu przez osoby z niepełnosprawnościami nie byłoby możliwe do zrealizowania bez możliwości ułatwienia dostępności do istniejących rozwiązań technologicznych czy infrastrukturalnych. Na państwa został nałożony obowiązek umożliwienia osobom z niepełnosprawnościami niezależności i pełnego udziału we wszystkich sferach życia. Na zasadzie respektowania zasady równości należy podjąć odpowiednie środki, aby osoby z niepełnosprawnościami mieli pełny dostęp do środowiska fizycznego, transportu, informacji, komunikacji czy innych urządzeń i usług powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych zarówno na wsi, jak i w mieście. Wprowadzane rozwiązania mają polegać na rozpoznaniu i eliminacji wszelkich przeszkód i barier oraz obejmować m.in.: budynki, drogi, transport, szkoły, mieszkania, obiekty służby zdrowia, zakłady pracy, informację, komunikację i inne usługi (art. 9 ust. 1 KPON).

Rozwiązanie normatywne w zakresie dostępu osoby z niepełnosprawnościami do postępowania sądowego zostały zawarte m.in. w Kodeksie postępowania cywilnego¹⁰³, Kodeksie postępowania karnego¹⁰⁴, ustawie – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹⁰⁵.

Niemożliwość bycia świadkiem dotyczy osób niezdolnych do spostrzegania lub komunikowania swoich spostrzeżeń (art. 259 pkt 1 k.p.c.). W zakres dyspozycji wchodzi m.in. osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które dodatkowo najczęściej są całkowicie ubezwłasnowolnione. W świetle zasad określonych w Kodeksie postępowania karnego, w sytuacji istnienia wątpliwości co do stanu psychicznego, stopnia rozwoju umysłowego, możliwości postrzegania lub artykułowania spostrzeżeń, zarówno sąd, jak i prokurator może zarządzić przesłuchanie z udziałem biegłego lekarza lub psychologa. W takim przypadku świadek nie może wyrazić sprzeciwu przeciwko tej czynności (art. 192 § 2 k.p.k.). Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie norma ta nie ma charakteru bezwzględnie obowiązującej

¹⁰³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568) – dalej k.p.c.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46) – dalej k.p.k.

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 935 ze zm.) – dalej p.p.s.a.

i pozwala sądowi na skorzystanie z udziału biegłego w razie powzięcia wątpliwości co do stanu zdrowia świadka¹⁰⁶. W literaturze podkreśla się, że występująca niezdolność musi mieć charakter faktyczny i być aktualna w danej chwili. Ustąpienie przyczyn może prowadzić do uchylenia zakazu, np. poprawa stanu zdrowia osoby chorej psychicznie¹⁰⁷.

Istotnym ułatwieniem dla osób z niepełnosprawnościami są regulacje dotyczące przesłuchań w charakterze świadka. Zgodnie z art. 263 k.p.c., jeżeli dana osoba nie może się zjawić na przesłuchanie z powodu niepełnosprawności, to może być przesłuchana w miejscu jej pobytu. Ponadto istnieje możliwość dla wszystkich stron i uczestników odbycia posiedzenia sądowego w trybie zdalnym. Jeżeli nie stoi na przeszkodzie charakter czynności, które mają być przeprowadzone na posiedzeniu, przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia zdalnego. Warunkiem jest to, by zagwarantować pełną ochronę praw stron oraz prawidłowy tok postępowania. Na sali sądowej przebywa wówczas tylko sąd i protokolant, natomiast pozostałe osoby nie muszą być w budynku sądu. Przeprowadzenie posiedzenia w tym trybie może być zarządzone z urzędu lub na wniosek, który powinien być złożony przez zainteresowaną osobę w terminie 7 dni od dnia doręczenia zawiadomienia albo wezwania na posiedzenie. Przewodniczący może również zarządzić, że osoba pozbawiona wolności będzie uczestniczyć w czynnościach procesowych wyłącznie w trybie zdalnym. W takim przypadku wraz z osobą pozbawioną wolności w posiedzeniu uczestniczy przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, pełnomocnik, jeżeli został powołany i ewentualnie tłumacz. Zasady te są stosowane również do osób, które odbywają terapię. Na osobie biorącej udział w posiedzeniu zdalnym ciąży obowiązek poinformowania sądu o miejscu swego pobytu. Ponadto powinna ona dołożyć wszelkich starań, aby warunki, w których przebywa, nie naruszały powagi sądu i nie utrudniały przeprowadzenia czynności procesowych (art. 151 k.p.c.). Kodeks postępowania karnego stanowi zaś, że można odstąpić od przymusowego doprowadzenia do sądu, jeżeli istnieje możliwość przeprowadzenia czynności procesowych przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie posiedzenia na odległość (art. 250 § 3b k.p.k.). Możliwość zdalnego przeprowadzenia ustawy przewidziana została również w art. 94 p.p.s.a. Istnieje ponadto możliwość wystosowania przez stronę sprzeciwu co do przesłuchania świadka w trybie zdalnym. Powinna ona dokonać tej czynności w terminie 7 dni od uzyskania informacji o zamiarze przeprowadzenia dowodu w taki sposób (art. 263¹ k.p.c.). Osoby głuche i nieme przesłuchiwane w charakterze świadków składają zeznania na piśmie lub przy pomocy biegłego (art. 271 § 2 k.p.c., art. 204 § 1 pkt k.p.k.). W podobny sposób składają również przyrzeczenie (art. 269 § 2 k.p.c., art. 188 § 3 k.p.k.).

¹⁰⁶ Wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2020 r., II AKa 236/20, LEX nr 3101535.

¹⁰⁷ T. Ereciński [w:] *Postępowanie dowodowe. Komentarz do art. 227–315 k.p.c.*, red. T. Ereciński, M. Dziurda, Warszawa 2024, art. 259.

W świetle zasad określonych w Kodeksie cywilnym¹⁰⁸ osoby, które ukończyły 13 lat, mogą być ubezwłasnowolnione całkowicie m.in. na skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych. Stan, w którym się znajdują, uniemożliwia im kierowanie swoim postępowaniem. Dla ubezwłasnowolnionego całkowicie ustanawia się opiekę, chyba że pozostaje on jeszcze pod władzą rodzicielską (art. 13 k.c.). Ubezwłasnowolnienie całkowite powoduje, że dana osoba nie ma zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.), a to jest z kolei przesłanką do pozbawienia jej zdolności procesowej. W imieniu takiej osoby wszystkie czynności podejmuje jej przedstawiciel ustawowy (art. 66 k.p.c., art. 51 § 2 k.p.k., art. 27 p.p.s.a.). Wniosek o ubezwłasnowolnienie może być zgłoszony przez: małżonka, wstępnych, zstępnych, rodzeństwo, przedstawiciela ustawowego. Zastrzega się jednak, że krewni nie mogą zgłaszać wniosku w sytuacji, gdy osoba ta ma wyznaczonego przedstawiciela ustawowego (art. 545 k.p.c.). Jak podkreśla się w wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, postępowanie o ubezwłasnowolnienie z natury rzeczy prowadzi do ingerencji w dobra osobiste uczestnika postępowania. Wymaga się przy tym przeprowadzenia dowodów z opinii biegłych, ale także stawiania pytań stronie, pozwalających zorientować się, czy orzeczenie ubezwłasnowolnienia jest uzasadnione. Punktem odniesienia dla podjęcia ewentualnej decyzji o ubezwłasnowolnieniu powinno być chronienie dobra i interesów osoby. Zadawane pytania często dotyczą sfery prywatności i intymności, jak również emocji czy negatywnych przeżyć. Sędzia, który je formułuje, nie może jednak być pociągnięty do odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych, gdyż czynności te wiążą się ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości¹⁰⁹. Sąd Najwyższy zwraca z kolei uwagę na to, że w Konwencji o ochronie praw osób niepełnosprawnych dyskryminację kogokolwiek ze względu na niepełnosprawność uznano za naruszenie godności i wartości osoby ludzkiej. Dlatego też orzeczenie w tym przedmiocie powinno mieć miejsce w wyjątkowych sytuacjach i tylko wówczas, gdy nie da się chronić interesów osoby fizycznej przy zastosowaniu innych rozwiązań, np. przez ubezwłasnowolnienie częściowe (art. 16 k.c.) czy ustanowienie kuratora dla osoby z niepełnosprawnością (art. 183 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹¹⁰). Samo istnienie choroby psychicznej, zdaniem sądu, nie jest wystarczającą przesłanką do orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego. Stanowi, w jakim znajduje się osoba, musi towarzyszyć niemożność kierowania przez nią swoim postępowaniem. Samo określenie „niemożność” należy postrzegać jako brak świadomego kontaktu z otoczeniem oraz brak możliwości racjonalnej weryfikacji swego postępowania i przewidywania jego następstw. Jeżeli sytuacja życiowa chorego jest ustabilizowana, Sąd Najwyższy widzi możliwość oddalenia żądania ubezwłasnowolnienia¹¹¹.

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.) – dalej k.c.

¹⁰⁹ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 29 lipca 2022 r., I ACa 279/22, LEX nr 3397871.

¹¹⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.) – dalej k.r.o.

¹¹¹ Postanowienie SN z dnia 6 września 2017 r., I CSK 331/17, LEX nr 2382434.

Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie podkreśla się fakt, że instytucja ubezwłasnowolnienia całkowitego może naruszać prawa osób z niepełnosprawnościami, dlatego też środek ten należy stosować w ostateczności, gdy z racjonalnych przesłanek będzie wynikać, iż inne rozwiązania nie przyniosą zakładanych efektów. Instytucja ubezwłasnowolnienia całkowitego ma w pierwszym rzędzie chronić interesy osoby ubezwłasnowolnionej, nie można jednak zapominać, że stanowi ona również zabezpieczenie dla innych uczestników obrotu gospodarczego.

Osoby z niepełnosprawnościami, które nie wykazują dysfunkcji pozwalających na ich ubezwłasnowolnienie, mogą w postępowaniu sądowym korzystać z ustanowionego specjalnie dla nich kuratora. Regulacje dotyczące tej instytucji zawarte są zarówno w prawie materialnym, jak i w prawie procesowym. Zgodnie z dyspozycją wyrażoną w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w sytuacji, gdy pełnoletnia osoba z niepełnosprawnością wymaga wsparcia, niezależnie, czy chodzi o realizację ogółu spraw, niektórych czy tylko pojedynczych, ustanawia się dla niej kuratora, którego zakres obowiązków ustalany jest przez sąd opiekuńczy. Ustawodawca poleca kuratorowi, by ten uzgadniał z osobą niepełnosprawnością sposób prowadzenia lub załatwiania spraw. Powinien również informować o podejmowanych działaniach i ich rezultatach (art. 183 § 1⁴ k.r.o.). Wniosek o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej może być zgłoszony zarówno na jej wniosek, jak również za jej zgodą, a także na wniosek organizacji pozarządowej (art. 600 k.p.c.). Chodzi o te podmioty, które zgodnie z art. 546 § 3 k.p.c. w swoich celach statutowych mają wpisaną ochronę praw osób z niepełnosprawnościami, udzielanie pomocy takim osobom bądź ochronę praw człowieka. W sytuacji zaś gdy stan zdrowia osoby z niepełnosprawnością uniemożliwia jej złożenie wniosku bądź wyrażenia zgody organizacji, sąd może ustanowić kuratora z urzędu. Sąd może również ustanowić kuratora w tym trybie, jeżeli został oddalony wniosek o ubezwłasnowolnienie (art. 600 § 2 w zw. z art. 558 § 2 k.p.c.). Sąd wysłuchuje zdania osoby z niepełnosprawnością w postępowaniu o ustanowienie kuratora. Jeżeli występują przeszkody w komunikowaniu się z taką osobą, wysłuchanie przeprowadza się przy uwzględnieniu tych potrzeb, np. powołanie tłumacza języka migowego. Tylko w sytuacji, gdy brak możliwości jakiegokolwiek komunikowania się z osobą z niepełnosprawnością jest potwierdzony przez lekarza, sąd może odstąpić od jej wysłuchania (art. 600 § 3 i 4 k.p.c.). Zanim jednak sąd wyda stosowne postanowienie, może dojść do sytuacji, gdy zleci kuratorowi sądowemu przeprowadzenie wywiadu mającego na celu ustalenie tego, jak funkcjonuje osoba z niepełnosprawnością. Może również dojść do sytuacji, gdy sąd zwróci się o wydanie opinii biegłego (art. 600 § 5 i 6 k.p.c.). Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 14 grudnia 1982 r.¹¹² podkreślił, że kuratela przewidziana w art. 183 k.r.o. ustanawiana jest dla osoby całkowicie zdolnej do kierowania swym postępowaniem. Dla-

¹¹² Uchwała SN z dnia 14 grudnia 1982 r., III CZP 55/82, LEX nr 1634500.

tego też ustanowienie kuratora nie skutkuje pozbawieniem osoby z niepełnosprawnością możliwości samodzielnego wykonywania wszelkich czynności prawnych. Sąd opiekuńczy wyposażony jest zaś w uprawnienia dotyczące decydowania o tym, kto będzie kuratorem, ma także możliwość kontrolowania jego działalności. Sąd może również z urzędu postanowić o zmianie kuratora, jeżeli ustali, że ten zaniedbuje interesy osoby reprezentowanej, bez uchylania instytucji kurateli.

Mając na względzie konieczność zapewnienia należytej swobody wypowiedzi oraz szczególne potrzeby komunikacyjne, Minister Sprawiedliwości określił w drodze rozporządzenia szczegóły dotyczące wysłuchania osoby z niepełnosprawnością i sprecyzował warunki, w jakich ma się ono odbywać¹¹³. Zgodnie z dyspozycją wyrażoną w dokumencie, aby dokonać przygotowania „wysłuchania” osoby z niepełnosprawnością, sąd powinien ustalić na podstawie posiadanej dokumentacji stopień jej sprawności ruchowej, jej potrzeby, porę optymalnej aktywności poznawczej, jak również to, czy w wysłuchaniu ma uczestniczyć psycholog lub inny biegły (§ 2). Planując czas wysłuchania, należy ponadto uwzględnić inne potrzeby, tj. konieczność stosownych przerw, pomoc tłumacza, udogodnienia w budynku sądu (§ 3). Stosowne wymogi dotyczą również sposobu zawiadomienia o wysłuchaniu. Osoba z niepełnosprawnością powinna być pouczona m.in. o treści art. 152–154 k.p.c. (zasady wstępu na posiedzenia sądu, zasady odbywania posiedzeń przy drzwiach zamkniętych, zasady wstępu na posiedzenia odbywane przy drzwiach zamkniętych). Ponadto osoba z niepełnosprawnością powinna być poinformowana o pomocy, która może być jej udzielona w budynku sądu, jak również o stopniu dostępności tego budynku dla osób z niepełnosprawnościami. Należy także wskazać osobie z niepełnosprawnością udogodnienia techniczne, które mogą być przez nią wykorzystane podczas wysłuchania. Należy również poinformować osobę zainteresowaną o konieczności powiadomienia sądu najpóźniej na 7 dni przed terminem wysłuchania o przeszkodach, które mogą uniemożliwić przeprowadzenie czynności w budynku sądu. Jeżeli w wysłuchaniu ma uczestniczyć biegły psycholog, sąd informuje o tym fakcie osobę z niepełnosprawnością (§ 4 ust. 1–3). Przed samym wysłuchaniem należy przedstawić osobie z niepełnosprawnością jego plan oraz uzgodnić, jak ma sygnalizować, gdy nie zrozumie jakiegoś pytania, będzie zmęczona lub będzie miała inne potrzeby wymagające przerwy. Plan ten może być w zależności od okoliczności przedstawiony na piśmie lub w formie graficznej (§ 6).

Rozporządzenie doprecyzowuje również standardy, którym ma odpowiadać pomieszczenie do przeprowadzenia wysłuchania. W sytuacjach gdy nie ma możliwości skorzystania z windy, a osoba z niepełnosprawnością ma trudności w samodzielnym poruszaniu się, czynności mają się odbyć na parterze budynku. Osoby z dysfunkcją słuchu powinny być wysłuchiwane w salach przystosowanych do ich potrzeb, z kolei przy wysłuchaniu osób z zaburzeniami

¹¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania wysłuchania osoby niepełnosprawnej oraz warunków, w jakich powinno odbywać się wysłuchanie (Dz.U. poz. 1153).

ze spektrum autyzmu, niepełnosprawnością intelektualną, deficytami uwagi (ADD) bądź z nadpobudliwością ruchową, należy stworzyć takie warunki, aby w maksymalnym stopniu wyeliminować czynniki rozpraszające uwagę (jaskrawe kolory, mocne zapachy, głośne dźwięki) i zapewnić możliwość koncentracji i swobody wypowiedzi (§ 7). Podczas wysłuchania należy zapewnić dostęp do wody i chusteczek higienicznych oraz przygotować dostosowane do potrzeb pomoce ułatwiające komunikację (np. papier, pisaki, rysunki) (§ 8).

Zarówno dostęp osób z niepełnosprawnościami do dobrej administracji, jak i realizowanie prawa do sądu, nie są możliwe bez odpowiedniego dostosowania infrastruktury budynków sądów i organów administracji do ich potrzeb. Ponadto niezbędne jest wprowadzenie przepisów normujących niwelowanie wykluczenia cyfrowego oraz informacyjno-komunikacyjnego. W 2019 r. została przyjęta ustawa o zapewnieniu dostępności osób ze szczególnymi potrzebami¹¹⁴. Akt ten określa, jakie środki służą zapewnieniu dostępności tej kategorii podmiotów oraz jakie obowiązki w związku z tym spoczywają na podmiotach publicznych (art. 1 u.z.d.). Samo określenie dostępności obejmuje sferę architektoniczną, cyfrową oraz informacyjno-komunikacyjną co najmniej w minimalnym zakresie (art. 2 pkt 2 u.z.d.).

W rozumieniu ustawodawcy osoby ze szczególnymi potrzebami to jednostki, które ze względu na swoje cechy bądź ze względu na okoliczności, w których się znajdują, zostają zmuszone do podjęcia dodatkowych działań lub zastosowania dodatkowych środków. Podejmowane przez te osoby aktywności mają na celu przezwyciężanie barier, co służyć ma ich uczestnictwu w różnych sferach życia na zasadach analogicznych do innych osób (art. 2 pkt 3 u.z.d.). Niewątpliwie w zakresie tej kategorii mieszczą się również osoby z niepełnosprawnościami. Jak podkreśla się jednak w literaturze, błędem jest to, że prawodawca nie sprecyzował zakresu definicji¹¹⁵.

Sądy i organy administracji publicznej mieszczą się z kolei w zakresie podmiotów obowiązanych do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 3 u.z.d.). Bariery, na które mogą się natknąć uprawnione podmioty, zostały zdefiniowane jako przeszkody lub ograniczenia architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, uniemożliwiające lub utrudniające udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 pkt 1 u.z.d.).

Prawodawca w omawianej ustawie zawarł konkretne wskazania dla podmiotów publicznych, które mają poprawić dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami. W pierwszej kolejności sformułowano wymóg stosowania uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień. Ponadto podmioty publiczne obowiązane są uwzględniać potrzeby osób z dys-

¹¹⁴ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1411) – dalej u.z.d.

¹¹⁵ K. Roszewska, J. Zadrożny [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021, art. 2.

funkcjami w planowanej przez siebie działalności, jak również usuwać istniejące bariery i zapobiegać ich powstawaniu (art. 4 ust. 2 pkt 1 i 2 u.z.d.). Jak podkreśla się w literaturze, wyrażone w ustawie wskazanie dla podmiotów publicznych nakłada na nie obowiązek takiego projektowania budynków, aby komunikacja w nich była prosta i intuicyjna. Zwrócić należy również uwagę na dostęp do budynku z zewnątrz, który powinien odbywać się trasą bez przeszkód. Zapewnienie dostępu do obiektu powinno być kryterium oceny jego dostępności. W sytuacji gdy warunek ten nie zostanie spełniony, fakt ten należy traktować jako „barierę krytyczną”, uniemożliwiającą wejście do obiektu¹¹⁶.

W przypadku gdy zadania publiczne są realizowane lub powierzone innym podmiotom niż podmioty publiczne, podmiot publiczny ma obowiązek określić w treści umowy warunki niezbędne do tego, aby realizowana inwestycja zapewniała dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami (art. 4 ust. 3 u.z.d.). Podmioty inne niż publiczne (przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe) w zakresie prowadzonej przez siebie działalności również powinny dążyć do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Ponadto mają one obowiązek zrealizować ten cel, jeżeli zawarły umowę z podmiotem publicznym w celu wykonania zadania finansowanego ze środków publicznych (art. 5 u.z.d.).

Ustawodawca sformułował również zakres minimalnych wymagań, które mają służyć zapewnieniu dostępności dla uprawnionych osób. W związku z tym wyodrębnione zostały trzy obszary, tj. dostępność architektoniczna, dostępność cyfrowa oraz dostępność informacyjna i komunikacyjna.

W zakresie dostępności architektonicznej wymagania obejmują: konieczność zapewnienia wolnych od barier pionowych i poziomych przestrzeni komunikacyjnych budynków; zainstalowanie niezbędnych urządzeń lub zastosowanie odpowiednich środków technicznych i rozwiązań architektonicznych, umożliwiających dostęp do pomieszczeń znajdujących się w budynku poza pomieszczeniami technicznymi; wyeksponowanie informacji na temat rozmieszczenia poszczególnych pomieszczeń w formie wizualnej i dotykowej lub głosowej; umożliwienie wejścia do budynku osobie korzystającej z pomocy psa przewodnika asystującego; przygotowanie odpowiednich możliwości ewakuowania się z budynku przez osoby ze szczególnymi potrzebami, jak również zaplanowania innych form udzielenia im pomocy (art. 6 pkt 1 u.o.d.). Również w Regulaminie urzędowania sądów powszechnych¹¹⁷ zaleca się, by biura dla interesantów były usytuowane przy wejściu do budynku sądu. W sytuacji zaś, gdy nie ma takiej możliwości, należy tak oznaczyć to miejsce, by w miarę możliwości uwzględnić potrzeby osób z niepełnosprawnościami (§ 28 ust. 4).

¹¹⁶ K. Roszewska, R. Mędrzycki, M. Wysocki [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021, art. 6.

¹¹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 867, ze zm.).

W płaszczyźnie dotyczącej dostępności cyfrowej ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami odsyła do regulacji zawartych w ustawie o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych¹¹⁸. Zgodnie z dyspozycją ustawodawcy podmiot publiczny jest zobowiązany do zapewnienia dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych przez zapewnienie ich funkcjonalności, kompatybilności, postrzegalności i zrozumiałości (art. 5 u.d.c.). Funkcjonalność należy postrzegać jako właściwość strony internetowej bądź aplikacji, która umożliwia użytkownikowi wykorzystanie wszystkich oferowanych funkcji (art. 4 pkt 4 u.d.c.). Kompatybilność traktowana jest zaś jako właściwość umożliwiająca współpracę strony internetowej i aplikacji z możliwie największą liczbą programów, w tym tych, które przeznaczone są do wspomagania osób niepełnosprawnych (art. 4 pkt 6 u.d.c.). Postrzegalność jest zapewniona wtedy, gdy użytkownik może odbierać prezentowane treści za pomocą zmysłu słuchu, wzroku lub dotyku (art. 4 pkt 9 u.d.c.). Zrozumiałość rozumiana jest jako właściwość strony internetowej lub aplikacji mobilnej umożliwiająca użytkownikowi tych stron i aplikacji zrozumienie treści i sposobu ich prezentacji (art. 4 pkt 11 u.d.c.).

W sytuacji gdy wiązałoby się to z poniesieniem nadmiernych kosztów, podmioty publiczne mogą nie zapewnić pełnego zakresu dostępności cyfrowej, jednakże z wyjątkiem tych, których zadaniem publicznym jest prowadzenie działalności na rzecz osób z niepełnosprawnościami lub osób starszych (art. 8 ust. 1 u.d.c.). W literaturze zwraca się uwagę na to, że osoby zajmujące się kwestiami dostępności cyfrowej wyrażają przekonanie, że sytuacja, w której każdy użytkownik, w tym użytkownik z niepełnosprawnością, będzie mógł bez ograniczeń korzystać z oferowanych treści, wygeneruje nadmierne koszty i zajmie bardzo dużo czasu. Niemniej jednak argumenty te wydają się być przesadzone z uwagi na to, że poprawa dostępności cyfrowej w bardzo wielu sytuacjach wiąże się jedynie z poczynieniem drobnych poprawek¹¹⁹.

Podmioty publiczne zobowiązane zostały do sporządzenia „deklaracji dostępności”, stron internetowych i mobilnych aplikacji (art. 10 ust. 1 u.d.c.). Dyspozycja ta stanowi realizację wymogów zawartych w załączniku do decyzji wykonawczej Komisji (UE) 2018/1523¹²⁰. W deklaracji tej należy m.in. zawrzeć informację lub odpowiedni link dotyczący dostępności architektonicznej dla osób z niepełnosprawnościami budynku będącego siedzibą podmiotu publicznego. Dokument powinien również dookreślać kwestie dostępności tłumacza języka

¹¹⁸ Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1440) – dalej u.d.c.

¹¹⁹ A. Pietrasiewicz [w:] *Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*, red. K. Czaplicki, G. Szpor, Warszawa 2020, art. 8.

¹²⁰ Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2018/1523 z dnia 11 października 2018 r. ustanawiająca wzór oświadczenia w sprawie dostępności zgodnie z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz.Urz. UE L 253, s. 103).

migowego za pośrednictwem łączy online. Powinny zostać sprecyzowane metody umożliwiające skorzystanie z pomocy tłumacza. Należy również poinformować o tym, że nie ma możliwości zapewnienia tłumacza (art. 10 ust. 6 i 7 u.d.c.). Ustawa zawiera ponadto załącznik, w którym zawarto wytyczne dla dostępności treści internetowych stosowane do stron internetowych i aplikacji mobilnych w zakresie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami doprecyzowuje również obszar informacyjno-komunikacyjny. Jednym z niezbędnych elementów jest zapewnienie obsługi z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się. Metody te zostały dookreślone w ustawie z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się¹²¹. Zgodne z zamieszczoną tu definicją i wykazem przez środki wspierające komunikowanie się należy rozumieć rozwiązania lub usługi, które umożliwiają m.in.: wykorzystanie poczty elektronicznej, korzystanie z urządzeń umożliwiających wysyłanie wiadomości SMS i MMS; wideorozmowy przy wykorzystaniu komunikatorów internetowych, korzystanie z faksu. W zakresie powyższych usług i urządzeń mieszczą się również te, które są skierowane do osób z niepełnosprawnościami (art. 3 pkt 5 ustawy). W zakresie umożliwienia dostępności informacyjno-komunikacyjnej zawiera się również montaż urządzeń i innych udogodnień technicznych, które są przeznaczone dla osób z dysfunkcją słuchu (art. 6 pkt 3 lit. b u.z.d.), jak również zapewnienie w odpowiedniej formie (np. nagranie w języku migowym, tekst odczytywalny maszynowo) informacji o działalności danego podmiotu (art. 6 pkt 3 lit. c. u.z.d.). W obrębie charakteryzowanego obszaru dostępności mieści się również zapewnienie komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej przez osobę ze szczególnymi potrzebami (art. 6 pkt 3 lit. d. u.o.d.).

Dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami szczególne znaczenie ma procedura postępowania skargowego uregulowanego w ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W oparciu o normę wyrażoną w art. 29 u.z.d. każdy podmiot, nawet nielegitymujący się interesem faktycznym lub prawnym, ma możliwość poinformowania podmiotu publicznego o brakach w dostępności architektonicznej bądź informacyjno-komunikacyjnej (art. 29 u.z.d.). W doktrynie zwraca się uwagę na to, że samo powiadomienie powinno koncentrować się na faktycznym aspekcie braku dostępności. Sama realizacja uprawnienia nie jest jednak powiązana z obligatoryjnością wykazywania deficytów w zakresie realizacji wszystkich warunków. Wystarczy przekonanie, że podmiot publiczny nie zrealizował przynajmniej jednego z wymagań¹²².

Istotną gwarancją z punktu widzenia osoby z niepełnosprawnością jest przewidziana bezpośrednio dla niej lub jej przedstawiciela ustawowego możliwość wystąpienia z wnioskiem

¹²¹ T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 20.

¹²² R. Mędrzycki [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021, art. 29.

o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej. Wniosek ten jest wnoszony do podmiotu publicznego. Należy jednak legitymować się interesem faktycznym i określić w nim bariery, które utrudniają lub uniemożliwiają dostępność (art. 30 u.z.d.). W doktrynie zwraca się uwagę na to, że ze stosownym wnioskiem można wystąpić zarówno wówczas, gdy obowiązek dostępności nie jest realizowany, jak i wtedy, gdy pomimo zrealizowania ciążących na podmiocie publicznym powinności, dostępność nie została zapewniona. Ponadto osoba zainteresowana może legitymować się również interesem prawnym, który traktowany jest jako kwalifikowana postać interesu faktycznego¹²³.

Podmiot publiczny został zobowiązany do zapewnienia dostępności w zakresie sprecyzowanym we wniosku bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu 14 dni od daty jego złożenia (art. 31 ust. 1 u.z.d.). Jeżeli podmiot publiczny nie może zrealizować wniosku we wskazanych terminach, ma obowiązek niezwłocznego poinformowania wnioskodawcy o przyczynach opóźnienia. Ponadto należy wskazać nowy termin, nieprzekraczający 2 miesięcy od dnia złożenia wniosku (art. 31 ust. 2 u.z.d.). Jeżeli wskazane terminy nie zostaną dotzymane, wnioskodawcy mają możliwość złożenia skargi do Prezesa Zarządu PFRON na brak dostępności. Czas na dokonanie tej czynności wynosi 30 dni od upłynięcia stosownego terminu (art. 32 ust. 2 u.z.d.). W sytuacji zaś, gdy Prezes PFRON stwierdził niezapewnienie dostępności, w drodze decyzji nakazuje podmiotowi publicznemu wywiązanie się z ciążącego na nim obowiązku. W wydanej decyzji określa się sposób zapewnienia dostępności, jak również precyzuje się termin potrzebny do realizacji nakazu. Czas na realizację obowiązku nie może być krótszy niż 30 dni, a w szczególnie skomplikowanych sprawach nie krótszy niż 60 dni, od dnia doręczenia decyzji (art. 32 ust. 5 pkt 1–2 u.z.d.). Ustawodawca przewidział również możliwość odmowy nakazania podmiotowi publicznemu zapewnienia dostępności. Prezes PFRON czyni to w drodze decyzji, w sytuacji gdy podmiot publiczny wykaże niemożność realizacji ciążącego na nim obowiązku ze względów technicznych i prawnych, zapewniając dostęp alternatywny (art. 32 ust. 6 u.z.d.). Jak podkreślił Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, dla wydania decyzji nakazującej nie wystarczy ustalić, że zobowiązany podmiot nie zapewnił dostępności. Dodatkowo wymagane jest poczynienie ustaleń mających na celu zweryfikowanie przyczyn takiego stanu rzeczy. Jeżeli bowiem podmiot publiczny wykaże, że niemożność realizacji ciążącej na nim powinności wynikała z przyczyn technicznych lub prawnych, Prezes PFRON wyda decyzję odmowną¹²⁴.

Unormowania dotyczące zagadnień niwelowania barier architektonicznych zawarte są również w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane¹²⁵. Jednym z podstawowych

¹²³ M. Paluszkiwicz, *Rola wniosku o zapewnienie dostępności w egzekwowaniu praw, wolności i interesów osób z niepełnosprawnościami w zatrudnieniu*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2023, nr 2, s. 57–58.

¹²⁴ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31 marca 2023 r., I SA/Wa 2715/22, LEX nr 3578217.

¹²⁵ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.

wskazań wymaganych od projektowanego obiektu budowlanego, traktowanego jako całość bądź od jego poszczególnych części jest to, aby zapewniał niezbędne warunki do korzystania przez osoby z niepełnosprawnościami. Chodzi zarówno o obiekty użyteczności publicznej, jak i budownictwo wielorodzinne (art. 5 ust. 1 pkt 4 ustawy). Wymagane jest również to, by w projektowanych obiektach zapewnić minimalny udział lokali mieszkalnych dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami i starszych (art. 5 ust. 1 pkt 4a ustawy.). Projekt budowlany powinien spełnić szereg wymogów określonych m.in. w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w sytuacji, gdy ta jest wymagana. Ponadto jednym z elementów projektu architektoniczno-budowlanego jest opis dostępności w stosunku dla osób z niepełnosprawnościami (art. 34 ust. 3 pkt 2 lit. h ustawy). Istotnym odstępniem od zatwierdzonego projektu, będącego podstawą udzielenia pozwolenia na budowę, jest niezapewnienie warunków niezbędnych do korzystania z obiektu budowlanego przez osoby z niepełnosprawnościami (art. 36a ust. 5 pkt 3 ustawy). Zapewnienie odpowiednich warunków osobom z niepełnosprawnościami w realizowanej inwestycji stanowi przedmiot kontroli organu nadzoru budowlanego (art. 59a ust. 2 pkt 2 lit. f. u.p.b.).

Minister Infrastruktury w rozporządzeniu z dnia 12 kwietnia 2003 r. określił warunki techniczne obiektów oraz zasady ich usytuowania¹²⁶. Dokument ten zawiera również regulacje dotyczące osób niepełnosprawnych i realizacji ich potrzeb w zakresie dostępu i dogodnego korzystania z budynków prywatnych i użyteczności publicznej. Zarówno do wielorodzinnych budynków mieszkalnych, jak również do budynków zamieszkania zbiorowego i użyteczności publicznej, powinny być doprowadzone utwardzone dojścia o szerokości minimum 1,5 m. Z tym zastrzeżeniem że co najmniej jedno z nich powinno zapewniać osobom z niepełnosprawnościami dostęp do całego budynku lub jego części przeznaczonej do korzystania przez te osoby. Wymagania odnośnie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami nie dotyczą budynków na terenach zamkniętych, z wyjątkiem znajdujących się tam budynków użyteczności publicznej (§ 16 rozporządzenia). Zgodnie z treścią rozporządzenia zagospodarowując działkę, należy uwzględnić stanowiska postojowe dla osób z niepełnosprawnościami. Ich liczba powinna być dostosowana do wymagań ustalonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego bądź w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (§ 18 rozporządzenia). Może się jednak zdarzyć, że we wskazanych dokumentach nie została określona liczba miejsc postojowych dla osób z niepełnosprawnościami. Wówczas stosowną analizę powinien sporządzić projektant. Z obowiązujących przepisów nie wynika bowiem, jaka liczba miejsc parkingowych powinna być zapewniona¹²⁷.

¹²⁶ Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1225 ze zm.).

¹²⁷ M. Bursztynowicz, M. Sługocka, *Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Komentarz*, Warszawa 2024, § 18.

Zaprezentowane rozwiązania normatywne w znaczny sposób ułatwiają osobom z niepełnosprawnościami dostęp do wymiaru sprawiedliwości zarówno na płaszczyźnie proceduralnej, jak i w zakresie niwelowania barier architektonicznych, cyfrowych oraz informacyjno-komunikacyjnych. Pojawiające się wątpliwości dotyczą w głównej mierze instytucji ubezwłasnowolnienia całkowitego, które pozbawia osobę z określonymi dysfunkcjami zdolności procesowej. W literaturze zwraca się również uwagę na braki tłumaczy języka migowego czy dostępności dokumentów sporządzonych w alfabecie Braille'a. Ograniczenia w zakresie bycia świadkiem dla niektórych kategorii osób z niepełnosprawnościami również są wskazywane jako dyskryminowanie tej kategorii podmiotów¹²⁸.

¹²⁸ A. Błaszczak-Banasiak [w:] A. Błaszczak-Banasiak, i in., *Analiza wszystkich rozwiązań prawnych z zakresu wsparcia osób z niepełnosprawnościami, w tym analizy aktów prawnych pod kątem Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2022, s. 121, <https://wyrownywaniem.sans.mriips.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/Analiza-wszystkich-rozwiazan-prawnych-w-zakresie-wsparcia-osob..-1666276685.pdf> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

IV. Wnioski

Zarówno zakres prawa do dobrej administracji, jak i prawa do sądu osób z niepełnosprawnościami jest zagadnieniem tak obszernym, że nie sposób w jednym opracowaniu scharakteryzować wszystkich aspektów z tym związanych. Zaprezentowany w niniejszym tekście wykaz istniejących rozwiązań normatywnych czy orzecznictwa wymiaru sprawiedliwości stanowi subiektywny wybór najważniejszych kwestii. Należy jednak jeszcze raz podkreślić, że same rozwiązania prawne nie wystarczą bez prawidłowego funkcjonowania instytucji powołanych do ich przestrzegania. Podsumowując zaś poczynione ustalenia, można sformułować poniższe wnioski:

- Postrzeganie zjawiska niepełnosprawności i sam stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych ulegał zasadniczym zmianom na przestrzeni wieków.
- Na przełomie XIX i XX wieku kształtuje się tzw. medyczny model niepełnosprawności. Występujące dysfunkcje stają się przedmiotem specjalizacji lekarskich, a sama niepełnosprawność zaczyna być postrzegana jako stan długotrwałego ograniczenia funkcji organizmu, wynikających z niepełnej i ograniczonej sprawności funkcji fizycznych i umysłowych.
- W prawie polskim pojęcie osoby niepełnosprawnej pojawiło się w 1982 r. Wcześniej funkcjonowało określenie inwalida.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych definiuje niepełnosprawność jako trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy.
- Prawodawca wyodrębnia trzy stopnie niepełnosprawności dla osób, które ukończyły 16. rok życia: znaczny, umiarkowany i lekki. W przypadku osób poniżej 16. roku życia nie orzeka się stopnia niepełnosprawności.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r. do kategorii niepełnosprawnych zalicza te jednostki, które mają trwałą naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną

ną i intelektualną lub w zakresie zmysłów. Zaburzenia te zaś mogą utrudniać takim osobom pełny i skuteczny udział w życiu społecznym w sposób analogiczny do innych osób (art. 1 KPON).

- Osoby z niepełnosprawnościami korzystają z wszystkich uprawnień, jakie prawodawca krajowy i międzynarodowy gwarantuje w zakresie dobrej administracji czy też prawa do sądu. Niemniej jednak, z uwagi na dysfunkcje organizmu i oczywiste ograniczenia, wymagają one specjalnych gwarancji zarówno na poziomie rozwiązań normatywnych, jak i instytucjonalnych.
- Pojęcie „prawo do dobrej administracji” zostało zdefiniowane w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej. Kategoria ta obejmuje m.in. prawo każdego do: bycia wysłuchanym przed podjęciem indywidualnych środków mogących negatywnie wpłynąć na sytuację jednostki; prawo dostępu do akt swojej sprawy przy zachowaniu poufności oraz tajemnicy zawodowej i handlowej oraz obowiązku uzasadniania decyzji. Ponadto każdy ma możliwość domagania się naprawienia szkody wyrządzonej przez instytucje lub ich pracowników wykonujących swoje funkcje. Zapewniono również możliwość domagania się korespondencji urzędowej w swoim macierzystym języku.
- Pomimo tego, że obowiązująca Konstytucja nie zawiera w swej treści norm, które przyznają obywatelowi prawo do dobrej administracji, z jej treści można to uprawnienie wyinterpretować.
- Niektóre z przyjętych rozwiązań normatywnych służą zarówno realizacji prawa do dobrej administracji, jak i mieszczą się w zakresie prawa do sądu. W szczególności chodzi tu o kwestie dostępności architektonicznej, cyfrowej czy informacyjno-komunikacyjnej.
- Dla aktywnej partycypacji jednostki w kwestiach społecznych niezmiernie ważną kwestią jest możliwość uczestniczenia w różnych formach aktywności obywatelskiej.
- Obowiązujący Kodeks wyborczy zawiera rozwiązania dotyczące osób z niepełnosprawnościami.
- Ważnym obszarem dla osób z niepełnosprawnościami, gdzie istnieje konieczność zapewnienia dobrej administracji, jest szeroko pojęta sfera edukacji. Na każdym bowiem jej szczeblu podmioty odpowiedzialne za jej organizację realizują funkcje administracyjne.
- Wśród podstawowych celów systemu oświaty prawodawca wymienia możliwość pobierania nauki przez młodzież z niepełnosprawnościami we wszystkich typach szkół, zgodnie z jej potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami.
- Dziecko z niepełnosprawnością wymaga szczególnej troski ze strony podmiotów odpowiedzialnych za organizowanie procesu kształcenia.

- Ochrona praw dzieci z niepełnosprawnościami została zagwarantowana w Konwencji o prawach dziecka. Poleca się tam m.in. państwom stronom, aby dzieci psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne miały zapewnione normalne życie oraz warunki, które umożliwią im osiągnięcie pełnej niezależności oraz aktywne uczestnictwo w życiu społecznym.
- W warstwie normatywnej istnieją rozwiązania, które dostosowują warunki kształcenia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Jak jednak pokazuje praktyka, placówki oświatowe w różnym stopniu realizują spoczywające na nich zadania. Jednostki samorządu terytorialnego (głównie gminy i powiaty), jako organy prowadzące, bardzo często borykają się z problemami finansowymi i przez to nie mogą w pełni realizować spoczywających na nich obowiązków.
- Należy stworzyć rozwiązania systemowe, które będą wprowadzać limity uczniów w klasach czy oddziałach na rozsądnym poziomie, np. około 20 osób. Istniejący stan rzeczy nie sprzyja bowiem zarówno realizacjom potrzeb osób z niepełnosprawnościami, jak i pozostałych uczniów.
- Prawo do sądu zostało uregulowane w art. 45 Konstytucji. Wyraża się ono w tym, że każdy ma prawo do tego, aby jego sprawa została rozpatrzona w sposób sprawiedliwy, jawny, bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo to zostało również potwierdzone w standardach prawa międzynarodowego.
- Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie podkreśla, że prawo do sądu stanowi jedno z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego.
- Ze względu na rodzaj niepełnosprawności zakres prawa do sądu może być realizowany w różnym zakresie.
- W art. 13 Konwencji o ochronie praw osób niepełnosprawnych na państwa został nałożony obowiązek zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Realizacja tego uprawnienia ma dokonywać się przez wprowadzenie odpowiednio dostosowanych procedur uwzględniających wiek. Zabieg ten ma na celu ułatwienie skutecznego udziału we wszystkich postępowaniach, w sposób bezpośredni i pośredni, w szczególności w charakterze świadków, zarówno na etapie śledztwa, jak i w innych formach postępowania przygotowawczego.
- Prawo do sądu przez osoby z niepełnosprawnościami nie byłoby możliwe do zrealizowania bez możliwości ułatwienia dostępności do istniejących rozwiązań technologicznych czy infrastrukturalnych.
- Sąd Najwyższy zwraca uwagę na to, że w Konwencji o ochronie praw osób niepełnosprawnych dyskryminację kogokolwiek ze względu na niepełnosprawność uznano za naruszenie godności i wartości osoby ludzkiej. Dlatego też orzeczenie o ubezwłasnowol-

nieniu całkowitym powinno mieć miejsce w wyjątkowych sytuacjach i tylko wówczas, gdy nie da się chronić interesów osoby fizycznej przy zastosowaniu innych rozwiązań, np. przez ubezwłasnowolnienie częściowe (art. 16 k.c.) czy ustanowienia kuratora dla osoby z niepełnosprawnością (art. 183 k.r.o.).

Bibliografia

I. Źródła

Akty normatywne powszechnie obowiązujące

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 29)

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526)

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 391, ze zm.)

Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2018/1523 z dnia 11 października 2018 r. ustanawiająca wzór oświadczenia w sprawie dostępności zgodnie z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz.Urz. UE L 253, s. 103)

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809)

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568)

Ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6);

Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1001)

Ustawa z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 46, poz. 201)

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 750)

- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46)
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 917)
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 44)
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. 2023 r. poz. 292)
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 935 ze zm.)
- Ustawa z dnia 19 marca 2004 r. – Prawo celne (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1373)
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2408 ze zm.)
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 20)
- Ustawa z dnia 23 listopada 2012 r. – Prawo pocztowe (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1640 ze zm.)
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 737 ze zm.)
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 754)
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 ze zm.)
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1440)
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1411)
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz.U. Nr 17 poz. 162 ze zm.)
- Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1225 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 24 marca 2011 r. w sprawie warunków, jakie muszą spełniać instytucje i organizacje uprawnione do korzystania ze zwolnień od należności celnych przywozowych towarów przywożonych na rzecz osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 77, poz. 420)
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 29 lipca 2011 r. w sprawie lokali obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb wyborców niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 336)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz.U. poz. 529)

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1309)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.)

Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 lipca 2024 r. w sprawie rodzinnych domów pomocy (Dz.U. poz. 1129)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania wysłuchania osoby niepełnosprawnej oraz warunków, w jakich powinno odbywać się wysłuchanie (Dz.U. poz. 1153).

Pozostałe akty normatywne

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z dnia 10 grudnia 1948 r., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.)

Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych (M.P. Nr 22, poz. 188)

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 50, poz. 475)

Orzecznictwo

Wyrok ETPC z dnia 30 stycznia 2018 r., Enver Şahin przeciwko Turcji, skarga nr 23065/12, LEX nr 2433056

Wyrok ETPC z dnia 26 października 2023 r., Romaniuk przeciwko Polsce, skarga nr 42179/14, LEX nr 3618704

Wyrok TS z dnia 22 maja 2014 r., C-356/12, Glatzel, EU:C:2014:350

Wyrok TS z dnia 9 grudnia 2014 r., C-261/13 P, Schönberger przeciwko Parlamentowi, EU:C:2014:2423

Uchwała TK z dnia 25 stycznia 1995 r., W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19

Wyrok TK z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, OTK 1997, nr 5–6, poz. 64

Wyrok TK z dnia 20 lipca 2011 r., K 9/11, OTK-A 2011, nr 6, poz. 6

Wyrok Sądu (dawniej: Sądu Pierwszej Instancji) z dnia 28 marca 2017 r., T-210/15, Deutsche Telekom przeciwko Komisji, EU:T:2017:224

Wyrok SN z dnia 11 listopada 1976 r., II URN 54/76, OSNC 1977, nr 8, poz. 136

Wyrok SN z 13 grudnia 1976 r., III URN 27/76, LEX nr 14354

Uchwała SN z dnia 14 grudnia 1982 r., III CZP 55/82, LEX 1634500
 Uchwała SN z dnia 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 7
 Wyrok SN z dnia 16 grudnia 2003 r., II KK 123/03, LEX nr 83770
 Wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2009 r., III KK 232/09, LEX nr 519649
 Postanowienie SN z dnia 6 września 2017 r., I CSK 331/17, LEX nr 2382434
 Wyrok NSA z dnia 15 grudnia 2011 r., II OSK 1614/10, LEX nr 1151953
 Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 8 listopada 2018 r., II SAB/Ol 30/18, LEX nr 2582138
 Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 7 listopada 2019 r., III SA/Gd 561/19, LEX nr 2750437
 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 7 lutego 2023 r., I SA/Wa 1930/22, LEX nr 3523208
 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31 marca 2023 r., I SA/Wa 2715/22, LEX nr 3578217
 Wyrok SA w Krakowie z dnia 31 maja 2006 r., II AKa 78/06, LEX nr 191025
 Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 września 2011 r., II AKa 343/11, LEX nr 1102919
 Wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 września 2012 r., II AKa 283/12, LEX nr 1236122
 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 14 maja 2014 r., II AKa 118/14, LEX nr 1466730
 Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 lutego 2015 r., I ACa 861/14, LEX nr 1667541
 Wyrok SA w Warszawie z dnia 12 grudnia 2017 r., II AKa 360/17, LEX nr 2446550
 Wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2020 r., II AKa 236/20, LEX nr 3101535
 Wyrok SA w Poznaniu z dnia 29 lipca 2022 r., I ACa 279/22, LEX nr 3397871

Pozostałe źródła

Biuletyn Informacji Publicznej RPO, *Dostępność lokali wyborczych w wyborach samorządowych i w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2024 roku – raport z kontroli (wideo)*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-raport-dostepnosc-lokali-wyborczych-2024-wideo> (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).

Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, *Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12124042030.pdf> (dostęp: dnia 9 marca 2025 r.).

Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. *Dane demograficzne*, <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=78> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Projekt, *Zapewnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla osób niepełnosprawnościami* – realizowany jest w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekt-dostepnosc> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Rzecznik Praw Obywatelskich, *Wsparcie uczniów z niepełnosprawnościami przez nauczycieli współorganizujących proces edukacyjny, pomoc nauczyciela oraz asystenta osobistego*

uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/202402/Wsparcie%20uczni%C3%B3w%20z%20niepe%C5%82nosprawno%C5%9B-ciami_druk_aktywne%20linki.pdf (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Wsparcie uczniów z niepełnosprawnościami – raport RPO. Wystąpienie do ME, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-uczniowie-niepelnosprawnosci-wsparcie-raport-me> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

II. Literatura

Błaszczak-Banasiak A. [w:] A. Błaszczak-Banasiak i in., *Analiza wszystkich rozwiązań prawnych z zakresu wsparcia osób z niepełnosprawnościami, w tym analizy aktów prawnych pod kątem Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2022, <https://wyrownywaniem.mrrips.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/Analiza-wszystkich-rozwiazan-prawnych-w-zakresie-wsparcia-osob..-1666276685.pdf> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Błaszczak-Banasiak A., Majdzińska K., Zima-Parjaszewska M., *Dostęp osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości – analiza i zalecenia*, Warszawa 2016, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Dost%C4%99p%20os%C3%B3b%20z%20niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bciami%20do%20wymiaru%20sprawiedliwo%C5%9Bci.pdf> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.).

Bursztynowicz M., Sługocka M., *Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Komentarz*, Warszawa 2024.

Ereciński T. [w:] *Postępowanie dowodowe. Komentarz do art. 227–315 k.p.c.*, red. T. Ereciński, M. Dziurda, Warszawa 2024.

Florczak-Wątor M. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.

Gellert T., *Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań przeprowadzonych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (lipiec 2006 r. – kwiecień 2007 r.)* [w:] *Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, Warszawa 2008.

Giełda M., *Pojęcie niepełnosprawności* [w:] *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, red. M. Giełda, R. Raszevska-Skałicka, Wrocław 2015.

Ile jest osób z niepełnosprawnościami w Polsce?, <https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/ile-jest-osob-z-niepelnosprawnosciami-w-polsce> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.)

Jaworski S.J., Zbieranek J. [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Ry-marz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018.

- Kisielewicz A., Zbieranek J. [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces kary. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- Kochanowski J., *O dobrą administrację* [w:] *Prawo do dobrej administracji. Projekt ustawy – Przepisy ogólne prawa administracyjnego. Realizacja obywatelskiego prawa do dobrej administracji przez organy samorządu terytorialnego – sprawozdanie z badań*, Warszawa 2008.
- Kwiatkowski Z., *Prawo do sądu w demokratycznym państwie prawnym*, „Ius Novum” 2019, nr 2.
- Latos M., *Właściwość sądu powszechnego w sprawach karnych*, Katowice 2014, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5938/1/Latos_Wlasciwosc_sadu_powszechnego_w_sprawach_karnych.pdf (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).
- Mędrzycki R. [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021.
- Mroczkowski P. [w:] *Prawo pocztowe. Komentarz*, red. J. Dorosz-Kruczyński, LEX 2023.
- Mrozowska A. [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. J. Woźnicki, Warszawa 2019.
- Nowicki M.A., *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021.
- Ostrowska A., *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, Warszawa 2025
- Paluszkiewicz M., *Rola wniosku o zapewnienie dostępności w egzekwowaniu praw, wolności i interesów osób z niepełnosprawnościami w zatrudnieniu*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2023, nr 2.
- Pawlicka D., *Prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy przed sądem w kontekście pandemii COVID-19 w praktyce orzeczniczej Naczelnego Sądu Administracyjnego z uwzględnieniem stanowiska Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Przegląd Prawa Administracyjnego” 2022, nr 5.
- Pietrasiewicz A. [w:] *Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*, red. K. Czaplicki, G. Szpor, Warszawa 2020.
- Pilich M. [w:] *Prawo oświatowe. Komentarz*, red. A. Pilich, Warszawa 2022.
- Piszko A., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Projekt. Asystent ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, <https://asystentspe.pl/> (dostęp: dnia 14 marca 2025 r.)
- Rakowska-Trela A. [w:] A. Rakowska-Trela, K. Składowski, *Kodeks wyborczy. Komentarz do zmian 2018*, Warszawa 2018.
- Roszewska K., Mędrzycki R., M. Wysocki [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021.
- Roszewska K., Zadrożny J. [w:] *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Komentarz*, red. K. Roszewska, LEX 2021.

- Roszkiewicz J., *Jawność postępowania w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2021, nr 2.
- Sarnecki P. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Seniuk M., *Prawo do dobrej administracji. Od koncepcji teoretycznej do instytucji prawnej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.
- Skóra M., *Ewolucja pojęcia niepełnosprawności na gruncie prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo 30” 2020, nr 112.
- Smyczek M. [w:] *Ochrona zdrowia psychicznego. Komentarz*, red. P. Drembkowski, B. Kmiecik, R. Tymiński, Warszawa 2023.
- Sokolewicz W., Wojtyczek K. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Sześciło D., *Prawo do dobrej administracji w orzecznictwie sądów administracyjnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2013, nr 10.
- Tuleja P. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Wieczorek S., *Dostępność usług pocztowych dla osób z niepełnosprawnością jako element społecznej odpowiedzialności publicznego operatora pocztowego*, „Studia Ekonomiczne” 2017, nr 332.
- Wodecki P., *Ewolucja sposobów rozumienia pojęcia niepełnosprawności*, „Niepełnosprawność - zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2020, nr 1/(34).
- Woronowicz S., *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne* [w:] *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne*, Warszawa 2014, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/126/plik/ot-632_internet.pdf (dostęp: dnia 8 marca 2025 r.).
- Zbieranek J. [w:] K.W. Czaplicki, B. Dauter, S.J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz, J. Zbieranek, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Żuraw H., *Ewolucja podejścia do niepełnosprawności w kulturze zachodu – perspektywa antropologii*, „Pograniczne Studia Społeczne” 2016, t. 28.